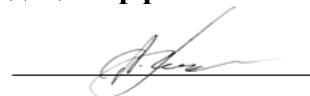

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна
Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу
Кафедра туристичного бізнесу та країнознавства

ДО ЗАХИСТУ
завідувач кафедри
туристичного бізнесу та
країнознавства
доц. Парфіненко А.Ю.

Кваліфікаційна магістерська робота

на тему: «Екологізація туристичної діяльності як фактор
сталого розвитку регіонів України»

Виконав: студент 6 курсу, групи УТ-61
Спеціальності 242 «Туризм»

Лістратенко Денис Андрійович

(прізвище та ініціали)

Керівник: к.е.н., доц. Гапоненко Г.І.

(прізвище та ініціали)

Рецензент: д.е.н., доц. Третяк В.П.

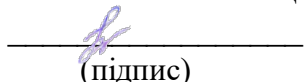
(прізвище та ініціали)

Підсумкова оцінка:

за національною шкалою: _____

кількість балів: _____

Голова Екзаменаційної комісії

(підпис)

Покоłodна М.М.
(прізвище та ініціали)

Харків – 2023 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу
Кафедра туристичного бізнесу та країнознавства
Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень) другий
(магістерський)
Напрямок підготовки
Спеціальність 242 «Туризм»

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри
туристичного бізнесу
та країнознавства
Доц. Парфіненко А.Ю.

„19 „ грудня 2023 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ (ПРОЕКТ)

Лістратенко Дениса Андрійовича

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи «Екологізація туристичної діяльності як фактор сталого розвитку регіонів України»

керівник роботи Гапоненко Ганна Ігорівна, к.е.н., доц.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від 07.08.2023 р. №4002 – 5/1675

2. Строк подання студентом роботи 20.11.2023 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

Визначити теоретичні концепції сталого розвитку регіонів; дослідити механізм управління сталим розвитком регіонального туризму; розглянути закордонний досвід екологізації туристичної діяльності; провести загальну характеристику сучасного стану та потенціалу розвитку туристичної діяльності в регіонах України; проаналізувати вплив воєнних дій на

екологічний стан регіонів України; оцінити умови та фактори підвищення сталості туристичної діяльності в Україні; виокремити заходи екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України; запропонувати програмну модель сталого розвитку туристичної діяльності в Україні.

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1	Розділ 1. Теоретичні основи дослідження сталого розвитку регіонів
2	Розділ 2. Аналіз екологічного стану регіонів України та його вплив на розвиток туристичної діяльності
3	Розділ 3. Перспективні напрями екологізації туристичної діяльності в Україні

5. Дата видачі завдання 3.09.2023 р.

Студент

підпис

Д. А. Лістратенко
ініціали, прізвище

Керівник роботи

підпис

Г. І. Гапоненко
ініціали, прізвище

АНОТАЦІЯ

Лістратенко Д.А. Екологізація туристичної діяльності як фактор сталого розвитку регіонів України

Дипломну роботу присвячено проблемі сталого розвитку регіонів України, оскільки конкурентоспроможні регіони є джерелом збалансованого та сталого розвитку всієї країни. Наголошено, що в основу розробки стратегії управління розвитком будь-якого регіону України має бути покладена політика екологічної безпеки, чинні норми та вимоги якої необхідно адаптувати відповідно до загальноєвропейських стандартів. Метою дослідження є побудова моделі сталого розвитку регіонального туризму на основі екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України в повоєнний час. Завдання, які були поставлені для досягнення мети: дослідити механізм управління сталим розвитком регіонального туризму; проаналізувати вплив воєнних дій на екологічний стан регіонів України; запропонувати програмну модель сталого розвитку туристичної діяльності в Україні. Автором запропоновано формування моделі сталого розвитку туризму, яка акцентує увагу на сталості екологічної, економічної, культурної та соціальної сфер з урахуванням ранжування чинників сталого розвитку залежно від рівня сталості. Запропонована модель враховує важливий аспект – після війни доведеться забезпечувати різний рівень сталості для окремих регіонів України.

ANNOTATION

Listratenko D.A. Greening of tourist activity as a factor of sustainable development of the regions of Ukraine

The thesis is devoted to the problem of sustainable development of the regions of Ukraine, since competitive regions are a source of balanced and sustainable development of the entire country. It was emphasized that the development of the development management strategy of any region of Ukraine should be based on the environmental safety policy, the current norms and requirements of which must be adapted in accordance with European standards. The purpose of the study is to build a model of sustainable development of regional tourism based on the ecosystem restoration of security of the tourist and recreational potential of Ukraine in the post-war period. Tasks that were set to achieve the goal: to investigate the management mechanism of sustainable development of regional tourism; to analyze the impact of military actions on the ecological state of the regions of Ukraine; to propose a program model for the sustainable development of tourism in Ukraine. The author proposed the formation of a model of sustainable development of tourism, which emphasizes the sustainability of ecological, economic, cultural and social spheres, taking into account the ranking of factors of sustainable development depending on the level of sustainability. The proposed model takes into account an important aspect - after the war, it will be necessary to ensure different levels of sustainability for individual regions of Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ	6
1.1. Теоретичні концепції сталого розвитку регіонів	6
1.2. Механізм управління сталим розвитком регіонального туризму	14
1.3. Закордонний досвід екологізації туристичної діяльності	21
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ РЕГІОНІВ	
УКРАЇНИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК	
ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	29
2.1. Загальна характеристика сучасного стану та потенціал розвитку туристичної діяльності в регіонах України	29
2.2. Аналіз впливу воєнних дій на екологічний стан регіонів України	34
2.3. Оцінка умов та факторів підвищення сталості туристичної діяльності в Україні	41
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ	
ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	50
3.1. Заходи екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України	50
3.2. Програмна модель сталого розвитку туристичної діяльності в Україні	54
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах, коли кліматична криза загрожує туристичній індустрії та спільнотам, що залежать від неї, екологізація туристичного сектора – єдиний шлях уперед. Без екологічного безпечного навколишнього середовища традиційні туристичні дестинації втрачають свою привабливість, а вся туристична інфраструктура знижує ефективність. Негативні екологічні наслідки антропогенної діяльності спричиняють втрату іміджу екологічно чистого регіону, і, як наслідок, відбувається зниження відвідуваності дестинації та соціально-економічних результатів. Турбота про екологічну безпеку нині має стати не тільки невід'ємною частиною державної політики у сфері туризму, але й визначати стратегію розвитку у кожному регіоні.

Ступінь вивченості проблеми. Фундаментом концепції сталого розвитку слід вважати першу доповідь Римського клубу «Межі зростання», опублікованому в 1972 році, в якому було запропоновано модель «світ, що не зростає». У той період робота Донелли і Денніса Медоуз виступила «спусковим механізмом», що спонукала світ задуматися про майбутнє людства і перестати ігнорувати проблеми сталого розвитку. Надалі вчені, економісти, політики та інші видні діячі вивчали ці проблеми, що призвело до ряду доповідей Римського клубу.

Також Донеллою і Деннісом Медоуз було проведено дослідження, які враховують зміни, що відбулися у світі та опубліковано книгу «За межами зростання». На їхню думку, «екологічна ситуація на Землі стала ще критичнішою». Хоча ці роки активно формувалася теоретико-методологічна база концепції сталого розвитку – С. Госселінг, М.К. Хол (S. Gossling, 2009), Дж.Дж. Лібуд, Д. Едвардс (Libud, 2010), К. Кетелс (Ketels, 2013), Т. Сухван, К. Чайнун (Sukhwan, 2015), М.Р. Хан (Khan, 2021), С.Ф. Шуберт (Schubert, 2021), М.А. Дестек (Destek, 2022), М.М.Б. Гіл (Gil, 2022), Л.-А. Бланшар, С. Хатакеяма, А. Кавасаки (Blanchard, 2022) та ін., зокрема, А. А. Бартлетт

сформулював цілі, моделі та запропонував закони та гіпотези сталого розвитку, С. Мураї розробив систему індикаторів країни та показників сталого розвитку, досі не розроблена модель сталого розвитку туризму на територіях після воєнних дій. Таким чином, питання сталого розвитку туризму широко висвітлюються у сучасних наукових працях, проте ця проблема, як і раніше, зберігає свою актуальність.

Об'єктом дослідження є туристична діяльність в регіонах України.

Предметом дослідження є екологізація туристичної діяльності як фактор сталого розвитку регіонів України.

Тому *метою даного дослідження є побудова моделі сталого розвитку регіонального туризму на основі екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України в повоєнний час.*

Завдання, які були поставлені для досягнення мети:

- визначено теоретичні концепції сталого розвитку регіонів;
- досліджено механізм управління сталим розвитком регіонального туризму;
- розглянуто закордонний досвід екологізації туристичної діяльності;
- проведено загальну характеристику сучасного стану та потенціал розвитку туристичної діяльності в регіонах України;
- проаналізовано вплив воєнних дій на екологічний стан регіонів України;
- оцінено умови та фактори підвищення сталості туристичної діяльності в Україні;
- виокремлено заходи екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України;
- запропоновано програмну модель сталого розвитку туристичної діяльності в Україні.

Відповідно до цього напрямку дослідження автором було обрано та застосовано такі *методологічні підходи*: системний та інституційний: при розгляді взаємовідносин акторів як на глобальному, так і на регіональному рівнях. В рамках системного підходу розглядається взаємодія регіонів України

в рамках нових екологічних реалій, торкаючись внутрішніх змін у політичній, економічній та соціальній сферах. Завдяки інституційному підходу було виконано аналіз нормативно-правової бази необхідні дослідження документів і програм. Також автором були використані під час написання дипломної роботи такі методи дослідження: завдяки історичному методу встановлено причинно-наслідкові зв'язки між різними процесами та подіями; нормативно-інституціональний метод застосовувався для комплексного аналізу законодавчої бази розвинутих країн світу.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, 3 розділів та висновків. Містить 69 сторінок тексту, 21 рисунок, 6 таблиць. Список джерел включає 63 найменування літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

1.1. Теоретичні концепції сталого розвитку регіонів

Сталий розвиток регіонів України сьогодні є одним із пріоритетних завдань, оскільки конкурентоспроможні регіони є джерелом зростання всієї країни, опорою для проведення національної політики зниження регіональних диспропорцій, сприяння більш збалансованому та сталому розвитку країни.

На думку вчених, нині поняття «сталість» і «сталий розвиток» використовуються для характеристики різних сторін життя суспільства: економічно сталий розвиток, сталість розвитку АПК, сталість функціонування підприємства тощо.

Для оцінки сталого розвитку застосовують такі критерії [63]:

- рівень фактичної зайнятості населення. При цьому, чим вищий рівень соціального та економічного добробуту, тим вищим буде рівень зайнятості населення;
- Індекс людського розвитку (ІЛР) включає ВВП на душу населення, освітній рівень, стан здоров'я населення. ІЛР виступає як індикатор соціального добробуту суспільства (рис. 1.1).

Зарубіжні вчені розробляють теоретичні концепції, вивчають проблеми регіональної економіки в умовах ринкових відносин, приватної власності та можливість здійснення регіональної політики за участю у ній приватного підприємництва та держави. Зарубіжні дослідження регіональної економіки ґрунтуються на економічній географії, що використовує поняття регіонального середовища. Отже, на основі розроблених базових концепцій утворилося теоретичне підґрунтя регіональної економіки: концепція порівняльних переваг, теорія розвитку (неокласична теорія, теорія економічної бази, теорія розміщення, теорія центральних місць, теорія залучення, теорія агломерації, теорія життєвого циклу) [54].

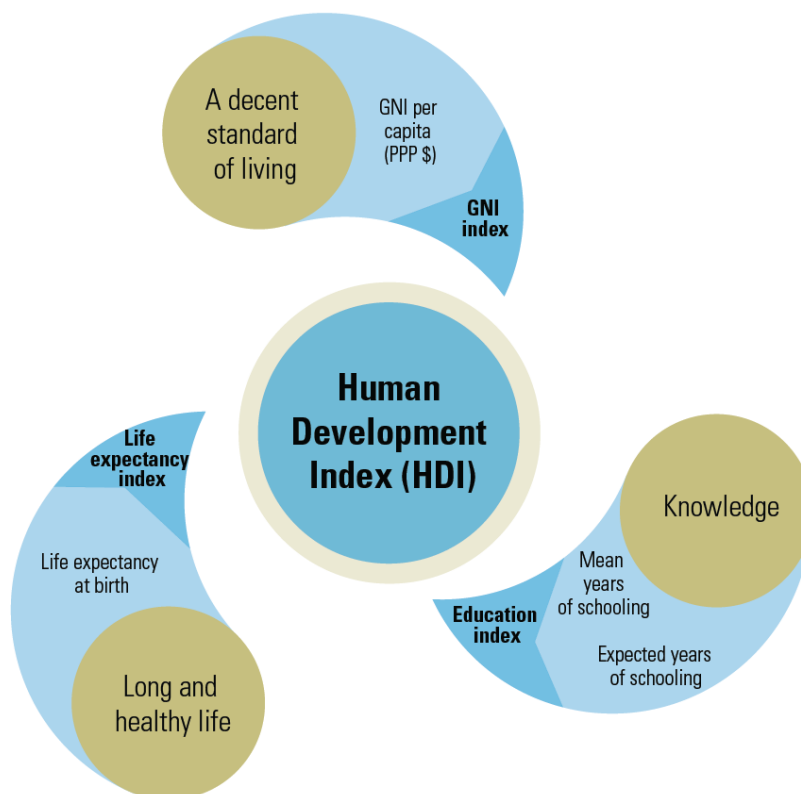

Рис. 1.1. Структура Індексу людського розвитку (ІЛР) [50]

Під сталим розвитком розуміється процес змін, у якому експлуатація ресурсів, напрямки капіталовкладень, «орієнтація технологічного розвитку та установчі зміни перебувають у гармонії, підвищують цінність поточного та майбутнього потенціалу з метою задоволення людських потреб та прагнень».

Перехід до сталого розвитку країни буде можливим лише тоді, коли буде забезпечено сталий розвиток усіх регіонів. Формування стратегії сталого розвитку регіонів – завдання складне. Для визначення сталого розвитку потрібна систематична робота з моніторингу та оцінки соціальної, економічної та екологічної ситуації, аналізу та діагностики факторів, що впливають на ці процеси [33].

Вибір показників, що характеризують сталий розвиток, забезпечується інформацією про стан системи. До них пред'являються такі вимоги:

- показники сталого розвитку необхідні заради цілеспрямованого вибору політичного курсу та прийнятих господарських рішень для всього суспільства;

- всі показники орієнтуються на найважливіші інтереси різних верств і груп суспільства;
- число показників визначається мінімумом з необхідного, що адекватно відображає актуальні аспекти розвитку;
- показники мають бути чітко сформульовані та визначені на основі консенсусу думок населення регіону, для якого вони розробляються;
- показники мають бути наочними, добре сконструйованими та адекватно відображати напрямки розвитку.

Розробка показників сталого розвитку є складною науковою проблемою. Над її рішенням працюють багато наукових колективів у нашій країні та за кордоном. Для характеристики сталого розвитку є низка показників, які можна розглядати на різних ієрархічних рівнях: глобальному, національному, регіональному, локальному, галузевому, навіть окремих населених пунктів.

У цілому всі показники можна поділити на три групи (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Групи показників сталого розвитку

Розглянемо докладніше показники довкілля. Всі ці показники можуть бути представлені в абсолютному і відносному вираженні (у відсотках, частках одиниць і т.д.), а також розраховані на одиницю площі, душу населення або одиницю часу. Запропоновані показники слід розглядати лише

як попередню схему. Вона потребує змін, доповнень. Крім того, будь-який список показників з часом змінюватиметься та уточнюватиметься. Кожен показник сам собою також може розбиватися на більш дробові показники. Деякі показники вимагають пошуку кількісного виразу. Зрештою, показники вимагають надання їм певної ваги (пріоритету) у показниках тієї чи іншої групи [22].

1. Показники якості життя: наявність місць застосування праці та їх відповідність структурі трудових ресурсів; рівень доходів, розрив між високозабезпеченими та низькозабезпеченими категоріями громадян; доступ до освіти та професійної підготовки; наявність здорового довкілля у місцях постійного проживання населення; наявність екологічно чистих продуктів харчування; масштаби їх споживання; забезпечення особистої безпеки громадян.

2. Показники здоров'я: тривалість життя та смертність (очікувана при народженні та фактична); захворюваність та здійснення заходів щодо профілактики захворювань; забезпеченість лікарською допомогою; рівень травматизму на виробництві та у побуті; доступність повноцінного відпочинку під час відпустки.

3. Показники соціальної сфери для сталого розвитку.

4. Показники економіки сталого розвитку: обсяг валового національного продукту; матеріаломісткість та енергоємність ВВП; зміни структури господарства; продуктивність праці; використання відходів, їх переробка; зниження виробництва небезпечних та радіоактивних відходів; частка експорту природних ресурсів у зовнішній торгівлі, зокрема природних біологічних ресурсів.

5. Показники довкілля для сталого розвитку: споживання чистої первинної продукції; площі непорушених господарською діяльністю територій та їх приріст; споживання природних ресурсів: земель, лісу, рослинних та тваринних (рибних) ресурсів, мінеральної сировини, води; забруднення природних середовищ: повітря, води, ґрунтів, рослинного та

тваринного світу; викиди та накопичення забруднювачів у середовищах: газоподібних, рідких, твердих; викиди та накопичення у навколишньому середовищі особливо небезпечних та радіоактивних відходів; біорізноманіття; площа територій, що особливо охороняються; витрати на природоохоронні заходи.

6. Показники соціальної активності: участь у виборах та референдумах; участь у діяльності громадських організацій, у тому числі екологічних; діяльність громадських екологічних експертиз (кількість розглянутих проектів); співробітництво громадських, приватних та державних організацій.

7. Демографічні показники: чисельність населення, зокрема міського та сільського; щільність населення; чисельність чоловіків та жінок; народжуваність, зокрема у різні періоди репродуктивного віку в жінок; природний приріст населення; віковий склад населення; число реєстрованих шлюбів та розлучень; національний склад населення; зміна чисельності та структури економічно активного населення; міграція населення та ін.

Усі ці показники є основою сталого розвитку регіону.

Прикладом приватного агрегованого показника може бути індекс розвитку людського потенціалу, який включає тривалість очікуваного життя на момент народження, грамотність дорослого населення та валовий внутрішній продукт на душу населення з урахуванням ПКС. Важливим агрегованим індексом може бути оцінка матеріальних (фізичних) потоків у країнах, тому що економічне та екологічне благополуччя прямо пов'язане з 70 такими потоками. При цьому завданням вирішення локальних екологічних проблем, а до певної міри – і глобальних є скорочення цих потоків шляхом впровадження високоефективних ресурсозберігаючих технологій, які також називаються високоефективними. Ефективним агрегованим індикатором сталого розвитку може бути споживання енергії чи потужності на одиницю території. Цей показник універсальний і вимагає складних розрахунків і широкої системи обліку, на відміну від показника матеріальних потоків. Універсальність його пояснюється тим, що людина у своїй діяльності

використовує енергію лише для однієї мети – руйнування та деформації довкілля.

Концепцією сталого розвитку індикатори розділені такі основні групи [22]:

1. Індикатори сталого соціального розвитку. За такого розвитку використання ресурсів має бути спрямоване на цілі забезпечення рівноправності людей та соціальної справедливості. Завданнями мають бути пріоритет якісного вдосконалення порівняно з кількісним зростанням, така цінова політика, що передбачає повне покриття витрат за виробництво продукції, включаючи соціальні. Досягнення сталого соціального розвитку можливе лише за умов соціального партнерства. Найбільш важливими формами соціального капіталу повинні вважатися соціальний добробут, розвиток культури, етичні норми, чесність тощо. Повинні забезпечуватися права жінок, підтримуватися демографічна стабільність та викорінюватися злидні.

2. Індикатори економічно сталого розвитку – підтримка створеного людиною капіталу (матеріального), людського капіталу (у т. ч. інформаційного та культурного) та природного капіталу.

3. Індикатори екологічно сталого розвитку – розвиток, у якому благополуччя людей забезпечується збереженням джерел сировини та довкілля як місця стоку забруднень. Рівень викидів не повинен перевищувати асиміляційну здатність природи, а швидкість використання невідновних ресурсів повинна відповідати їхньому відшкодуванню за рахунок заміни відновлюваними компонентами.

На основі багатьох національних та міжнародних пропозицій щодо розробки та застосування індикаторів Комісія зі сталого розвитку у 1995 р. прийняла робочу програму запровадження індикаторів для сталого розвитку на міжнародному рівні. Початковий набір складався зі 134 індикаторів. Для полегшення застосування цих індикаторів і водночас перевірки їх прийнятності розроблено методологічні вказівки по кожному з них. Розглянуті

у проєкті міжнародні індикатори розбито на три категорії з урахуванням їх цільової спрямованості таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Індикатори сталого розвитку

І група індикаторів – індикатори вхідного впливу (рушійна сила) – Driving Force	ІІ група індикаторів – індикатори стану – State Framework	ІІІ група – індикатори управління (реагування) – Response Framework
З їх допомогою оцінюють те, що рухає цю систему або впливає на неї. Являють собою індикатори людської активності, процесів та характеристик, які можуть позитивно або негативно впливати на сталий розвиток. Прикладами таких індикаторів є зростання кількості населення, ВВП на душу населення та ін.	Фіксують характеристики сталого розвитку в даному регіоні на даний момент часу. До таких індикаторів відносять щільність населення, індекс бідності, тривалість життя і т.д.	Ці індикатори допомагають знайти міри, що впливають на зміну стану, вказують на волю та ефективність суспільства в рішенні проблем сталого розвитку. Вони відображають відповідну реакцію відповідної структури на зміну характеристик сталого розвитку. Прикладами подібних індикаторів є витрати на покращення здоров'я, законодавства, регулювання тощо.

Складено автором за джерелом: [58]

Проблемою розробки індикаторів сталого розвитку займаються Департамент політичної координації та сталого розвитку ООН, Комісія Об'єднаних націй зі сталого розвитку, Науковий комітет із проблем навколишнього середовища (SCOPE), який здійснює проєкт з індикаторів сталого розвитку.

Важливим недоліком всіх проєктів розробки індикаторів сталого розвитку є відсутність пріоритетів. Усі індикатори виступають як рівноправні, що мають однакову вагу. Тим часом аналіз схем індикаторів показує, що при їх створенні певній групі індикаторів так чи інакше надається більша вага, ніж іншим групам.

Оцінка сталості (несталості) регіонів та виявлення основних проблем соціально-економічного розвитку має здійснюватися поетапно. Пропонується наступний підхід для виявлення показників сталості розвитку регіонів, що включає наступні етапи [58]:

1. Підготовчий етап, на якому здійснюється визначення цілей оцінки сталого розвитку, масштаб та тимчасове охоплення вивчення, використання результатів оцінки.

2. Етап вироблення концепції сталого розвитку регіонів, що служить для конкретизації поняття сталого розвитку та забезпечення її застосування в регіоні, що матиме безпосередній вплив на наступні етапи. На цьому етапі:

- визначається поняття сталого розвитку, детально викладаються принципи сталого розвитку;
- розробляються критерії оцінки, що відповідають групі принципів сталого розвитку та обраному визначенню сталого розвитку;
- визначається коло показників, створюється інформаційна база.

3. Етап розробки та уточнення індикаторів сталого розвитку, на якому необхідно:

- чітко визначити цілі індикаторів, часові рамки оцінки та вибрати найбільш відповідні типи індикаторів;
- створити ієрархічну структуру системи індикаторів, яка зробить можливість агрегування результатів;
- визначити кожному робочому критерію, що описує стан сталого розвитку, індикатор сталого розвитку, враховуючи національні особливості та наявність досліджуваних даних;
- визначити цілі чи еталонні значення для кожного індикатора сталого розвитку.

4. Етап оцінки сталого розвитку та оцінки політики. На цьому етапі потрібно:

- провести оцінку сталого розвитку, об'єднати та узагальнити результати, визначити модель несталого розвитку;
- визначити помилки у політиці, які призвели до несталого розвитку, запропонувати зміни у політиці та відповідні їм інституційні реформи.

Результати оцінки дають можливість вивчення як загальних принципів, так і окремих характеристик сталого розвитку. Подальші дослідження

необхідно провести для забезпечення застосування інструментарію, щоб у результаті отримати повністю достовірну і практично застосовну схему оцінки, збільшити достовірність результатів оцінки.

Необхідність сталого розвитку регіону обумовлена загальнопланетарною загрозою деградації навколишнього середовища, нестабільною ситуацією у світовій економіці, низькими соціально-економічними показниками країни, слабкою інноваційною активністю в Україні. Тому розвиток регіонів країни сьогодні є одним із пріоритетних завдань, оскільки конкурентоспроможні регіони, що динамічно розвиваються, є джерелом зростання всієї країни, опорою проведення національної політики зниження регіональних диспропорцій та сприяння більш збалансованому розвитку, що сприяє сталому розвитку країни.

Загалом перехід до сталого розвитку країни буде можливим лише тоді, коли буде забезпечено сталий розвиток усіх регіонів. Перехід до моделі сталого територіального розвитку передбачає формування таких умов та використання таких механізмів, за яких не руйнується природна база цього розвитку, зберігається та відтворюється придатне для існування людини довкілля.

1.2. Механізм управління сталим розвитком регіонального туризму

Концепція сталого розвитку, під яким розуміється «розвиток, що забезпечує задоволення потреб нинішнього покоління і не підриває при цьому можливості задоволення потреб майбутніх поколінь» (Всесвітня комісія з навколишнього середовища та розвитку, 1987) стала керівним принципом для довгострокового глобального розвитку [54].

Х. Віссема зазначає, що на зміну старої парадигми: «Спочатку збереження, потім розвиток» прийшла нова парадигма: «Збереження через розвиток», тому що якщо постійно займатися самозбереженням, не звертаючи уваги на навколишнє середовище, і покладатися на власне суб'єктивне

сприйняття може відбутися саморуйнування соціально-економічної системи [49].

Невід'ємною складовою сталого розвитку є сталий розвиток туризму. За визначенням ЮНВТО, сталий туризм – це туризм, який повною мірою враховує його поточні та майбутні економічні, соціальні та екологічні наслідки у процесі задоволення потреб відвідувачів, промисловості, навколишнього середовища та регіонів, що приймають [59].

Л. Бутовські у своїй роботі пропонує короткострокову модель сталого туризму [44]. Ця модель спрямована на досягнення стану рівноваги між потребами туристів та потребами місцевого співтовариства, зберігаючи цінність природного та соціально-культурного середовища у зонах прийому.

К. Ааль розрізняє два протилежні підходи до «довкілля» і три різних рівня екологічної свідомості щодо взаємозв'язку між довкіллям і туризмом у процесі дослідження питань сталого туризму. «Environment-sensitive» туризм спрямовано на зниження впливу туризму на довкілля, тоді як «environment-dependent» туризм використовує довкілля як ресурсну базу для туризму [52].

Сталий розвиток туризму необхідно розглядати як складову сталого розвитку регіону загалом. З одного боку, регіон постає як цільовий комплексний ресурс у розвитку сфери туризму, з іншого – туризм, володіючи мультиплікативним ефектом, надає прямий і опосередкований вплив на розвиток всієї пов'язані з нею інфраструктури, і створює передумови соціально-економічного розвитку регіону [52].

Механізм управління сталим розвитком економіки регіону – це сукупність дій, що поєднує комплексне використання адміністративних, економічних, соціальних, правових, управлінських, стимулюючих інструментів, методів управління, а також сукупність локальних ресурсних засобів з метою збереження стабільності регіональної системи, забезпечення її цілісності, динамічної рівноваги та адаптації до внутрішніх та зовнішніх впливів середовища у процесі реалізації стратегії розвитку регіону, забезпечуючи його сталість у довгостроковій перспективі [29]. Невід'ємною

складовою цього механізму є управління сталим розвитком туризму у регіоні. Під сталим розвитком туризму слід розуміти сукупність кількісних та якісних змін, які забезпечують перехід до вищого рівня збалансованості економічного, соціального та екологічного розвитку регіону. Виділяють чотири типи сталості у туристичній галузі (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Типи сталості в туристичній галузі

Типи сталості	Характеристика
Дуже слабка (сценарій туристичного імперативу)	<i>Статус:</i> туризм перебуває в ранньому етапі формування. <i>Критерій:</i> туристична діяльність не призводить до деградації. <i>Переваги:</i> туризм є альтернативною формою розвитку; створює додаткові робочі місця; підвищує захист довкілля. <i>Витрати:</i> формує певний антропологічний вплив на територію.
Слабка (сценарій турпродукту)	<i>Статус:</i> розвинена галузь туризму. <i>Критерій:</i> підтримка туристичної діяльності та розвиток нових турпродуктів. <i>Переваги:</i> сприяє покращенню місцевої економіки та підвищенню зайнятості, збереженню довкілля, розвитку туристичного планування. <i>Витрати:</i> на збереження існуючої інфраструктури та турпродуктів.
Сильна (сценарій екологічного туризму)	<i>Статус:</i> туризм перебуває в ранньому етапі формування. <i>Критерій:</i> застосування екологічного менеджменту. <i>Переваги:</i> висока якість довкілля; економічне зростання; зростання рівня зайнятості; формування потужної туристської дестинації. <i>Витрати:</i> у разі недостатнього рівня попиту.
Дуже сильна (сценарій неотенічного туризму)	<i>Статус:</i> туризм у стадії активної експлуатації. <i>Критерій:</i> абсолютна консервація природи. <i>Переваги:</i> захист відновлюваних та невідновлюваних ресурсів; довгострокова екологічна привабливість. <i>Витрати:</i> у зв'язку з обмеженням розвитку; практично заборона туристичної діяльності з метою мінімізації негативного екологічного впливу.

Складено автором за джерелом: [49]

Виходячи з наведеної інформації, туризм як складова сталого регіонального розвитку, дуже впливає на екологічний розвиток і тісно пов'язаний з соціально-економічним розвитком. Якщо для регіону з недостатньо високим рівнем соціально-економічного розвитку туристична

галузь є основним джерелом доходів, найчастіше спостерігається перший і другий тип сталості. Третій тип сталості пов'язаний із спрямованістю на екологічний розвиток та охорону навколишнього середовища. Четвертий тип сталості може бути притаманним екологічно вразливим регіонам.

Дослідження підтверджують значущість навколишнього природного середовища у формуванні туристичного потенціалу. Згідно з дослідженням одного з великих туроператорів, все популярнішими стають зелені або екологічні поїздки. В 2023 р. три чверті опитаних хочуть так провести відпустку, щоби при цьому виділялося в атмосферу менше шкідливих речовин та не посилювалися зміни клімату [40].

Голова відділу сталого розвитку Booking.com відмітив, що екотуристи налаштовані рішуче, але вони наштовхуються на перешкоди. Наприклад, їх зупиняють побоювання підвищених витрат. Вони відчувають, що сталі варіанти надто дорогі – 50% мандрівників зазначають таку особливість. Цікаво, що стільки ж – 50% респондентів – висловлюють готовність платити більше за сталий транспорт чи проживання, якщо такі послуги сертифіковані.

Брюссель розглядає можливість видачі екологічних сертифікатів, в яких будуть зазначені, наприклад, дані від пов'язаних з майбутньою поїздкою викидів вуглекислого газу. На конференції наголошувалося, що Європа залишається провідним туристичним напрямом у світі. На цей сектор припадає 10% ВВП ЄС. Туризм також безпосередньо забезпечує працевлаштування від 25 до 30 млн. осіб.

Оскільки основними суб'єктами, які забезпечують розвиток сфери туризму в регіоні, є туристичні підприємства, розглянемо основні групи факторів, що впливають на їхню діяльність (табл. 1.3).

У цілому нині загальне середовище складається з чинників, які не пов'язані з підприємством безпосередньо, але впливають на формування загальної атмосфери бізнесу, створюють загальні умови господарювання [22].

Робоче середовище – це середовище безпосередніх контактів туристичного підприємства, воно включає тих учасників ринку, з якими є прямі відносини або які безпосередньо впливають на організацію. Внутрішні

чинники – це умови, що склалися у різних напрямках діяльності самого туристичного підприємства. При плануванні шляхів сталого розвитку туристичним підприємствам слід визначити фактори, що впливають на їхню діяльність, оцінити ступінь їхнього впливу та розробити відповідні рекомендації.

Таблиця 1.3

Фактори сталого розвитку туристичних підприємств

Група	Фактори
Фактори загального середовища	- економічні фактори; - політико-правові фактори; - міжнародні фактори; - соціально-демографічні фактори; - науково-технічні фактори; - екологічні та природно-географічні фактори
Фактори робочого середовища	- споживачі; - партнери; - постачальники; - посередники; - конкуренти; - інвестори; - органи державної та місцевої влади та ін.
Внутрішні фактори	- організаційні фактори; - кадрові фактори; - соціально-психологічні та етичні фактори; - виробничі фактори; - маркетингові фактори; - фінансові фактори; - інвестиційно-інноваційні фактори

Складено автором за джерелом [49, 54]

Для ефективного управління сталим розвитком туризму на регіональному рівні необхідним є співробітництво органів державної та місцевої влади, туристичних підприємств та суб'єктів туристичної інфраструктури.

Співробітництво органів державної та місцевої влади та підприємств туризму має бути спрямоване на управління туристичним ринком, ефективне використання туристичних ресурсів та підвищення туристичної привабливості регіону. Для досягнення сталого розвитку сфери туризму необхідне вирішення таких завдань, як державне та регіональне регулювання сталого розвитку туризму, удосконалення та реалізація відповідної стратегії,

заохочення суб'єктів господарювання у здійсненні діяльності, спрямованої на реалізацію стратегічних цілей та завдань, постійний моніторинг управління стійким розвитком туризму.

Такий моніторинг має здійснюватись як на рівні туристичних підприємств, так і на регіональному рівні на основі певної системи показників. При цьому необхідне бачення впливу всіх факторів у комплексі, а не лише зовнішніх чи внутрішніх, які мають позитивний чи негативний вплив. За результатами проведеного моніторингу мають коригуватися тактичні завдання та пріоритетні напрями управління сталим розвитком туризму на основі використання комплексу методів (державних, економічних, адміністративних, екологічних, маркетингових, інноваційних) [31].

Важливим фактором сталого розвитку є соціальна відповідальність. Зупинимося коротко на деяких підходах до визначення її сутності. Так, М. Фрідман дає таке визначення: «Соціальна відповідальність бізнесу полягає у використанні наявних ресурсів та здійсненні спрямованої на отримання прибутку діяльності доти, доки він (бізнес) дотримується встановлених правил гри та веде відкриту чесну конкуренцію».

Основним документом, що відображає головні напрямки корпоративної соціальної відповідальності, є Глобальний договір ООН (UN Global Compact). Він містить 10 принципів, що відображають ключові галузі корпоративної соціальної відповідальності ділової людини [60]:

1) принципи прав людини наголошують на необхідності захищати та поважати визнані права людини світовою спільнотою;

2) принципи праці спрямовані на підтримку свободи асоціацій та визнання права на колективний договір, ліквідацію всіх форм примусової, обов'язкової і дитячої праці та недопущення дискримінації при прийомі на роботу та в професійній діяльності;

3) екологічні принципи говорять про обережний підхід до екологічних завдань та необхідність реалізації ініціатив щодо посилення екологічної

відповідальності, заохочення розробок та використання екологічно безпечних технологій;

4) антикорупційний принцип характеризує необхідність боротьби з різними проявами корупції.

Для сталого розвитку туризму вирішальне значення має група екологічних принципів, оскільки ці принципи обґрунтовують необхідність участі підприємств у збереженні та поліпшенні стану довкілля.

Таким чином, під соціальною відповідальністю туристичних підприємств слід розуміти систему його добровільних свідомих зобов'язань перед колективом, туристами та екскурсантами, контрагентами та суспільством, що сприяє забезпеченню сталого розвитку регіону.

Дотримання принципів корпоративної соціальної відповідальності дає туристичним підприємствам низку переваг, як-от: поліпшення відносин між зацікавленими особами; зниження рівня плинності кадрів; безпечні умови праці; покращення репутації підприємства; стимулювання інноваційної активності; зниження витрат; збільшення конкурентних переваг тощо.

Інноваційна діяльність є одним із напрямів підвищення рівня сталого розвитку регіонального туризму. Сталий інноваційний розвиток пов'язаний із створенням умов, що дають можливість покращення якісних та кількісних показників сфери туризму. Ці умови повинні ґрунтуватися на конкурентних перевагах туризму в регіоні, що динамічно змінюються під впливом ринкових тенденцій зовнішніх і внутрішніх факторів, коригування дерева цілей при досягненні поставленої мети в рамках допустимих меж зростання [54].

Таким чином, сталий розвиток сфери туризму пов'язаний з гармонійним, збалансованим розвитком економіки, соціокультурного та природного середовища, і є життєво необхідним. Запропонований механізм управління сталим розвитком туризму в регіоні обґрунтовує необхідність тісної співпраці всіх зацікавлених сторін (органів державної та місцевої влади, туристичних підприємств та туристичної інфраструктури) у формі державно-приватного

партнерства. Інноваційна діяльність має стати основою сталого розвитку туризму у регіонах України.

1.3. Закордонний досвід екологізації туристичної діяльності

В основу розробки стратегії управління розвитком будь-якого регіону України має бути покладена політика екологічної безпеки, чинні норми та вимоги якої необхідно адаптувати відповідно до загальноєвропейських стандартів. У зв'язку з цим потрібно провести аналіз позитивного досвіду, накопиченого світовим співтовариством у сфері теоретичних, методологічних, практичних засад раціоналізації використання природного та ресурсного потенціалу туризму у регіонах; дослідити шляхи оптимізації функціонування еколого-економічної системи задля збереження якості навколишнього природного середовища.

Так, 11 грудня 2019 року Європейська комісія ухвалила Комюніке «Європейський зелений курс». Європейський зелений курс (ЄЗК) – програма дій Європейської комісії, головною метою якої є перехід до кліматично-нейтральної Європи до 2050 року (див. рис. 1.3). Кліматична нейтральність – це шлях розвитку, у якому викиди парникових газів рівні поглинанню й економічне зростання не пов'язане зі зростаючим використанням ресурсів [15].

Євросоюз через власні механізми, інструменти та законодавчі документи впливатиме на запровадження у країнах-сусідах системних змін, пов'язаних із переходом на зелений курс сталого розвитку.

До країн, що мають суттєві природні ресурси, відносяться країни, які займають перші 10 позицій у міжкраїновому Індексі конкурентоспроможності подорожей і туризму за такими показниками, як кількість природних об'єктів всесвітньої спадщини, загальна кількість відомих видів ссавців, птахів і земноводних, частка охоронюваних територій (%) від усієї сухопутної території.

Рис. 1.3. Завдання Європейського Зеленого курсу [15]

Загалом у 2019 р. таких країн було 25 (див. табл. 1.4), серед яких п'ять (Бразилія, Венесуела, Індія, Китай, Мексика) займають лідируючі позиції одразу за двома показниками, що дає їм можливість зосередитися на екологічний туризмі з отриманням вигод від його розвитку.

При розробці та реалізації екотуристичної політики всі країни спираються на міжнародні принципи та враховують стратегічні завдання екологічного туризму, рекомендовані ООН та Міжнародним союзом екологічного туризму. У більшості країн відзначається відсутність спеціального законодавства, що регулює та підтримує діяльність у галузі екологічного туризму.

З метою використання екотуристичних ресурсів на ООПТ або природних об'єктів, внесених до Списку Світової спадщини ЮНЕСКО, у країнах законодавчо встановлюються спеціальні правила підготовки та проведення турів. Компанії, які працюють на територіях, що охороняються, дотримуються норм, встановлених природоохоронним законодавством [55].

Заслуговує на особливу увагу специфіка екотуристичної політики Кенії, обумовлена необхідністю вирішення двоєдиного завдання, з одного боку – збереження представників Великої кенійської п'ятірки (лева, слона, гепарда,

носорога, буйвола), з іншого – створення умов сталого розвитку екологічного туризму [51].

Таблиця 1.4

Перелік країн-лідерів за показниками наявності
та різноманітності природних ресурсів

Країна	Кількість природних об'єктів Всесвітньої спадщини	Загальна кількість відомих видів	Відношення територій, що охороняються, до всієї сухопутної площі
Австралія	+		
Болгарія			+
Болівія		+	
Бразилія	+	+	
Бутан			+
Велика Британія	+		
Венесуела		+	+
Гонконг			+
Еквадор		+	
Замбія			+
Індія	+	+	
Індонезія		+	
Канада	+		
Китай	+	+	
Колумбія		+	
Конго	+		
Мексика	+	+	
Намібія			+
Нікарагуа			+
Німеччина			+
Перу		+	
Словенія			+
США	+		
Хорватія			+

Складено автором за джерелами: [49, 51, 54]

За довгі роки браконьєрства тваринний світ Kenії помітно постраждав і потребує особливого захисту, тому з січня 2018 р. питання розвитку туризму та дикої природи в Kenії належать до ведення одного органу влади – Міністерства туризму та дикої природи.

У країні діє Національна програма довгострокового розвитку туризму (Kenya National Tourism Blueprint 2030), згідно з якою африканське сафарі є одним із двох головних туристичних продуктів Kenії. Для його підтримки та

розвитку передбачені заходи у всіх національних парках країни щодо розробки та просування туристичного продукту через зміцнення існуючих та розвиток нових можливостей (фототури, проведення наукових досліджень, залучення кінематографа), залучення державних та приватних інвестицій на формування туристичної інфраструктури, роботу з місцевим населенням, підготовка професійних кадрів.

Практично у всіх країнах застосовуються міжнародні та національні системи сертифікації підприємств екологічного туризму. Позитивний досвід Австралії щодо національної програми сертифікації екологічного туризму є основою для формування міжнародного стандарту екологічного туризму в рамках програми сертифікації у сфері сталого туризму Green Globe 21 [56].

У Монголії діє стандарт екологічно чистого житла та будинків відпочинку в межах національних парків (MNS 6426:2013) стосовно національного житла монголів – повстяної юрти (гер). Повстяна юрта є екологічним та економічним видом житла, легко перевозиться, швидко встановлюється практично в будь-якому місці та повсюдно використовується для розміщення туристів.

Високо шануються цінності, які пропагують екологічний туризм, у Норвегії. У 2014 р. Норвезька рада з туризму повідомила про активний розвиток екологічного туризму в країні. На екотуристичному ринку країни діють відповідальні турфірми, які піклуються про своїх клієнтів, навколишнє середовище та місцеве суспільство, частиною якого вони є. Більшість туристичних об'єктів Норвегії мають екологічні сертифікати, серед яких більша частина належить Ecotourism Norway та Green travel [56].

Країни-лідери екологічного туризму значно просунулися у розвитку необхідної інфраструктури для екологічного туризму з використанням сучасних технологій у сфері енергетичного споживання, водоспоживання та утилізації відходів, збереження біологічного розмаїття та ефективності управління культурною спадщиною. Вважається, що ці напрямки визначають вектор майбутнього екотуристичного розвитку, оскільки екологічний туризм

вже давно не означає аскетичний відпочинок, більшість застрашних екологічних курортів стануть осередком розкоші, у міру того, як концепції екологічного туризму будуть вбудовуватися в комфортабельні курорти по всьому світу [45].

З цих позицій найцікавішим є досвід Коста-Ріки, країни-піонера у сфері екологічного туризму. Поряд з невеликими еко-курортами, що надають високоякісний відпочинок без заподіяння шкоди навколишньому середовищу, завдяки повторному використанню відходів, енергозбереженню та ін., реалізується нова модель комфортабельного екологічного туризму за допомогою створення екологічно сприятливого, сприйнятливого до культури та автентичного цільового курорту Сасіке на площі 260 га.

Визнаючи найбагатший ресурсний потенціал та історичні традиції розвитку екологічного туризму США, акцентуємо нашу увагу на розвитку системи національних стежок у цій країні, яка включає 11 національних стежок (National Scenic Trails), 19 історичних стежок та велику кількість стежок на рівні штатів [48]. Відповідно до Закону США про систему національних стежок (1968 р.) стежки мають важливе значення при створенні умов для відпочинку та охорони території, для обмеження ерозії ґрунту в сільській місцевості або створення буфера для заболочених місць та місць проживання диких тварин уздовж водних шляхів. У країні діють стандарти для проектування, будівництва та обслуговування стежок.

У кожній країні створені та активно діють некомерційні організації, які об'єднують учасників екологічного туризму (місцеві спільноти, підприємства екологічного туризму, громадські та природоохоронні організації), та займаються питаннями координації екотуристичної діяльності на території держави, розробкою екотуристичної політики, активізацією екологічного руху щодо захисту та збереження природних територій, навчальними програмами, просуванням екотурів.

Так, у Німеччині, яка вважається визнаним лідером у світі з розвитку екологічного туризму, некомерційна організація «Екологічний туризм у

Європі» (Okologischer Tourismus in Europa) бере активну участь у просуванні сталого туризму, проводить спільно з іншими організаціями проекти всередині країни та за кордоном для розвитку сталого туризму у регіонах, наприклад, у заповідниках та гірських регіонах.

В Кенії у питаннях розвитку екологічного туризму Міністерство туризму та дикої природи Кенії активно співпрацює з асоціацією «Екологічний туризм Кенії» (Ecotourism Kenya). Заснована у 1996 р. асоціація є лідером в Африці у сфері добровільної сертифікації туризму. Її діяльність спрямована на формування сталого розвитку «зеленого туризму», збереження природних та культурних особливостей країни шляхом розвитку туризму, залучення етнічних спільнот у формування відповідального туристичного середовища, підвищення галузевих стандартів якості, підтримання ініціатив щодо збереження дикої природи, координацію та взаємодію зацікавлених організацій.

У Монголії діє національне товариство екологічного туризму Монголії (MNETS) як соціально орієнтована неурядова організація. Будучи членом Товариства екологічного туризму (The Ecotourism Society), MNETS активно співпрацює з аналогічними міжнародними організаціями, бере участь у реалізації науково обґрунтованих проектів з дослідження впливу туризму на навколишнє середовище з метою сприяння розвитку сталого туризму в Монголії, активно взаємодіє з урядовими організаціями та зацікавленими організаціями з метою формування «мереж» екологічного туризму в заповідних районах Монголії як інструмент захисту навколишнього середовища. У рекламній діяльності MNETS надає важливого значення поширенню правдивої інформації про ресурси екологічного туризму в Монголії по всьому світу за допомогою підготовки оглядових матеріалів про захист навколишнього середовища та природокористування, інтереси місцевого населення та можливі шляхи вирішення його соціальних проблем.

В Японії основними некомерційними організаціями з питань екологічного туризму є «Японська асоціація екологічного туризму» та

«Японський центр екологічного туризму». Питаннями екологічного туризму на місцях займаються «Ради щодо розвитку екологічного туризму», яких у Японії налічується 35 територіальних організацій, наприклад, Рада з розвитку екологічного туризму «Сіракамі». Членами Рад є представники органів місцевого самоврядування, туристичних компаній та представники різних громадських некомерційних організацій. Усі Ради розвитку екологічного туризму займаються питаннями розробки нових екотурів; залучення нових суб'єктів для спільної роботи з розвитку екологічного туризму; проведення науково-дослідних заходів та рекламних кампаній із залучення внутрішніх та іноземних туристів, а також заходів з охорони об'єктів навколишнього середовища; навчання місцевих гідів; оформлення та подання заявок на фінансування діяльності Рад [58].

У багатьох країнах застосовуються різноманітні економічні та суспільні заходи стимулювання співпраці місцевих спільнот та туроператорів з метою сталого туризму, включаючи екологічний туризм. Так, у Монголії заходами підтримки екологічного туризму є надання земельних ділянок у найм на території ООПТ, пільгове оподаткування.

Державна підтримка розвитку екологічного туризму у Франції включає програми навчання місцевих жителів, зацікавлених у розвитку цих видів послуг. У Японії держпідтримка здійснюється у формі виділення коштів на екологічну рекламу об'єктів екологічного туризму; вжиття адміністративних заходів щодо порушників норм екологічного права та щодо регулювання доступу туристів до охоронюваних природних та культурно-історичних зон; виділення грантів на розвиток екологічного туризму за заявками Рад розвитку екологічного туризму.

Більшість країн дотримуються одного з найважливіших принципів екологічного туризму, який полягає у підтримці збереження природних територій шляхом отримання місцевим співтовариством економічних та соціальних вигод, а також шляхом поінформованості як місцевих жителів, так і туристів про необхідність збереження природних та культурних цінностей.

Іншими словами, екологічний туризм має приносити користь місцевій спільноті, природним екосистемам та туристам.

У цьому контексті в Китаї при організації річкових турів ділянками річок з унікальною біологічною та культурною цінністю забезпечується збереження незайманих річкових русел та сприяння розвитку місцевих спільнот уздовж річок [48]. В якості консультантів під час турів беруть участь представники місцевих громад, які радять як співробітникам, так і учасникам поїздки, як правильно поводитись у місцях відвідування. Місцеві табори, маршрути для піших прогулянок, практика фотографування, а також стиль та тривалість відвідувань сіл регулюються відповідно до рекомендацій місцевих жителів.

Концепції екологічного туризму у багатьох країнах містять освітній компонент, насамперед у вигляді реалізації програм навчання місцевих жителів, зацікавлених у розвитку екологічного туризму. Через освіту та залучення до практичних заходів здійснюється вплив на зміну поведінки та виховання екологічної відповідальності місцевих підприємств, громад та відвідувачів.

Накопичений різними країнами досвід розвитку екологічного туризму свідчить про країнову специфіку та загальні підходи при формуванні та реалізації екотуристичної політики, гармонізованої з міжнародними рекомендаціями та завданнями щодо створення умов для сталого розвитку туризму в умовах переходу до «зеленої» економіки. У різних країнах формуються різні підходи, концепції, моделі та інструменти, що відповідають їх національним ситуаціям та пріоритетам. У рамках дискусії про можливість/неможливість досягнення «кращої форми» туризму, що відповідає принципам глобальної концепції сталого розвитку, конкретні приклади різних країн демонструють, як екологічний туризм може сприяти досягненню цілей сталого розвитку.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Загальна характеристика сучасного стану та потенціал розвитку туристичної діяльності в регіонах України

Згідно з дослідженням, що було проведено Державним агентством розвитку туризму України (ДАРТ) в червні 2023 р., регіонами країни до початку повномасштабної війни подорожувало 85% опитаних у віці від 18 до 60 років. Найбільш активними туристами, що мандрували країною більше одного разу на рік, були жителі Західної України та столиці (39%). Тільки один раз на рік подорожували жителі Сходу (24%). Жителі центральних областей виявилися найменш активними і мандрували всередині країни один раз на два роки (22%). Мешканці Півдня взагалі не відвідували інші регіони країни (14%).

Рис. 2.1. Частота подорожей всередині країни за регіонами до початку війни [25]

Що стосується статистики туризму під час війни, то згідно з даними туроператора Join UP!, протягом 2022 р. 59% туристів від загальної річної кількості було відправлено за кордон вже після 24 лютого. З рис. 2.2 бачимо,

що з турів, які було реалізовано в грудні 2022 р. 40% – внутрішні. Кількість заброньованих турів в порівнянні з аналогічним періодом попереднього року зросла вдвічі. Маємо констатувати, що кількість людей, які віддають перевагу внутрішньому туризму, зростає [40].

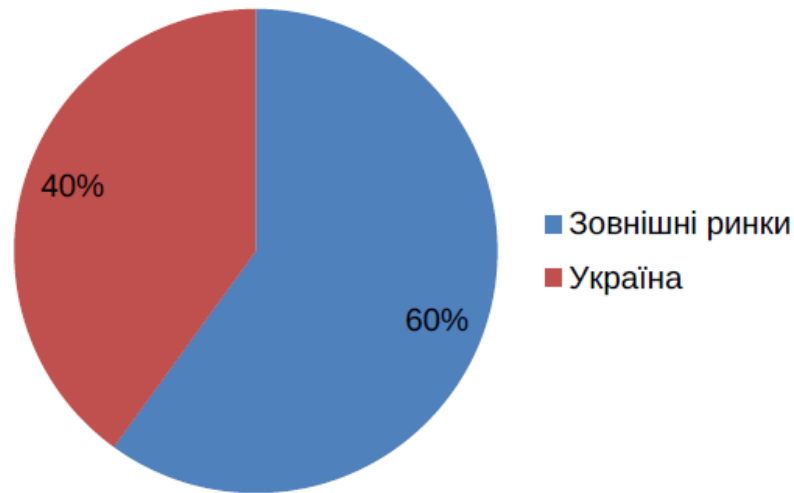

Рис. 2.2. Реалізовані тури в грудні 2022 року, %

Якщо розглянути надходження від представників туристичної галузі до державного бюджету України за перше півріччя 2023 р., можна відмітити, що сума перевищує аналогічний показник за 2022 р. і становить 897, 8 млн грн проти 809, 4 млн. грн (рис. 2.3). Але ці значення значно нижчі довоєнних показників.

ПОДАТКИ ЗА I ПІВРІЧЧЯ 2023

2021	1 088 945,0 тис.	
2022	809 435,8 тис.	
2023	897 848,1 тис.	+11% -18%

ДАРТ

КІЛЬКІСТЬ ПЛАТНИКІВ

ВІДСОТКОВА ЧАСТКА КОЖНОГО ВИДУ ДІЯЛЬНОСТІ

* тис. грн

Рис. 2.3. Надходження до державного бюджету від представників туристичної галузі [25]

Найбільші надходження до державного бюджету надійшли в 2023 р. від підприємств готельного господарства, їх частка склала 63,0%. Від інших засобів тимчасового розміщення надійшло 96,5 млн грн (11,0%), від туристичних операторів – 88,3 млн грн, що складає 10,0% надходжень, а від туристичних агенцій – 81, 2 млн грн (9%).

Отже можна зробити проміжний висновок, що в зв'язку зі складною ситуацією у вітчизняній туристичній галузі, сформувалися наступні тенденції у внутрішньому туризмі:

- зменшилася тривалість подорожей (на вікенд або короткі вихідні);
- стали популярними бронювання «на завтра» (звуження горизонту планування подорожей);
- найбільш популярні тури – санаторні (оздоровчі);
- змінилися вимоги потенційних туристів до туристичних закладів (наявність генератора в закладі розміщення, попит на pet-friendly готелі);
- продовжує зростати популярність соло-туризму (подорож на одну людину або з родиною);
- змінився портрет вітчизняного туриста (кількість жінок-мандрівниць зросла в 4-5 разів порівняно з чоловіками);
- висока популярність туристичних програм, які мають на меті допомогу Збройним Силам України.

Якщо говорити про сучасний стан внутрішнього туризму в Україні, за результатами дослідження, що було проведено на замовлення ДАРТ компанією «Х'юман Ресерч», найактивніші туристи проживають у столиці – 84%. Але з карти бачимо, що готовність подорожувати країною у жителів інших регіонів також висока і сягає в середньому близько 80%. Також потрібно зазначити, що більш активними мандрівниками є жінки у віці від 18 до 35 років (рис. 2.4).

ПЕРСПЕКТИВИ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ

ДАРТ

У найближчому майбутньому подорожувати країною планують **80,7%**

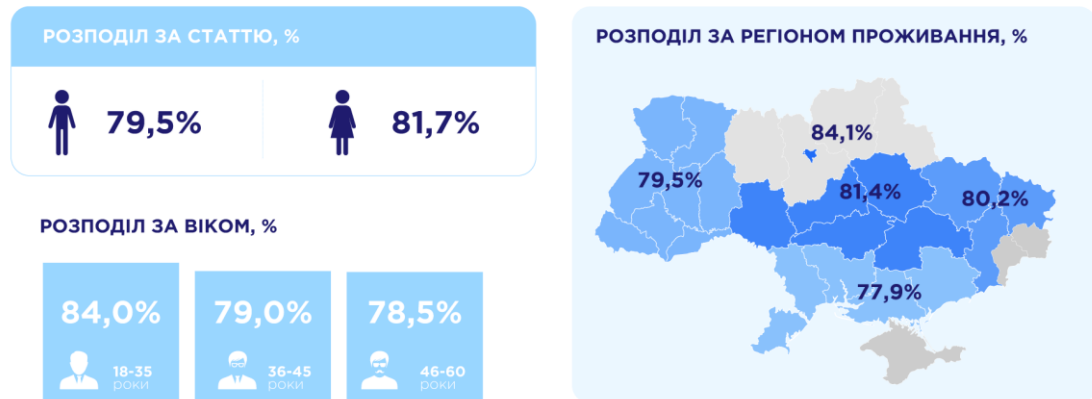

Рис. 2.4. Перспективи внутрішнього туризму в Україні, 2023 р. [25]

Згідно з дослідженням, проведеним ДАРТ у партнерстві з проєктом UNICEF U-Report Ukraine в 2023 р. з початку війни в нашій країні з туристичною метою подорожували понад 45% опитаних громадян. В онлайн-опитуванні про подорожі Україною під час війни взяло участь понад 5 тис. осіб віком від 14 до 34 років. За півтора роки повномасштабного вторгнення РФ, 26% респондентів подорожували регіонами України 1-2 рази, 12% – близько 3-5 разів. Більше п'яти разів подорожували Україною тільки 7% опитаних. При цьому голова ДАРТ Мар'яна Олесків зазначила, що внутрішній туризм за час війни став тією основою, завдяки якій тримається туристична галузь країни загалом [25].

Потрібно зазначити, що 21% опитаних українців вважають, що мандруючи регіонами вони підтримують економіку країни, 23% респондентів не змінили власне ставлення до подорожей під час війни, а ще 21% українців уникають подорожей з туристичною метою через можливу небезпеку.

Якщо розглядати сезонність туризму в Україні під час війни, то найбільше громадяни нашої країни подорожують влітку – це 48% респондентів, зимовий відпочинок обирає лише 2% опитаних, навесні та восени – 4% та 3% відповідно. На думку громадян, що брали участь в онлайн-опитуванні, на вибір сезону для мандрівок насамперед впливає обраний час

відпусток чи канікули (56% респондентів), ціна (22% опитаних) та погодні умови (22% опитаних) [25].

Щодо видового різноманіття туризму, яке є популярним серед вітчизняних туристів, то найбільш популярним традиційно лишається міський туризм та піші прогулянки (54% опитаних). На противагу міському відпочинку екотуризм обирають для себе 11% відпочиваючих, активний відпочинок – 16% опитаних українців, рекреаційний туризм – 9%. Плєжний туризм є пріоритетом для 23% респондентів, екскурсії в історичні пам'ятки та музеї – для 28%. Що стосується подієвого туризму, то він також є доволі популярним і користується популярністю у 23% респондентів. Трохи менше – 22% – люблять подорожувати країною заради вивчення гастрономічних особливостей регіонів нашої країни.

На рис. 2.5 нами наведено інфографіку ДАРТ з популярними туристичними локаціями, що привертають увагу туристів в регіонах нашої країни. Традиційно найбільш насиченими туристичними магнітами є західні області. Тут зосереджено 17 палаців та фортифікаційних споруд, 8 заповідників та національних природних парків, 11 культурно-туристичних об'єктів тощо.

ТУРИСТИЧНІ МАГНІТИ УКРАЇНИ

ДАРТ

Рис.2.5. Туристичні магніти України, 2023 р. [25]

У центральних областях зосереджено 32 привабливі для туристів локації, включаючи вісім заповідників та національних природних парків, 5 музеїв та 12 природних об'єктів. На півдні країни – у чотирьох областях та у Криму – знаходиться 31 туристична локація – переважно культурно-туристичні та природні локації.

На півночі нашої країни можна знайти 27 привабливих для туристів місць – це насамперед природні парки та заповідники. У східних областях (Харківська, Донецька та Луганська), які є частково окупованими та перебувають під постійними обстрілами, налічується 20 туристичних магнітів.

2.2. Аналіз впливу військових дій на екологічний стан регіонів України

До найменш очевидних побічних ефектів незаконної війни Росії проти України відносять її вплив на глобальне забруднення довкілля. І хоча немає сумнівів у тому, що війна є екзистенційною загрозою для України, вона також посилює деградацію довкілля та створює нові великі проблеми, які можуть вплинути на глобальну екологію в майбутньому.

За даними Chatham House, незалежного політичного інституту, розташованого в Лондоні, війна стала безпосередньою причиною викиду в атмосферу приблизно 100 млн т вуглецю протягом перших семи місяців бойових дій [37].

За результатами другого проміжного оцінювання викиди парникових газів за дванадцять місяців війни склали 120 млн т вуглецю. Це майже рівнозначно за обсягом викидам парникових газів, що утворились за той самий період у Бельгії (рис. 2.6). Якщо порівняти з першим оцінюванням, що охоплювало сім місяців війни, викиди не зростали такими темпами через зимовий період і як наслідок обмежене пересування лінії фронту.

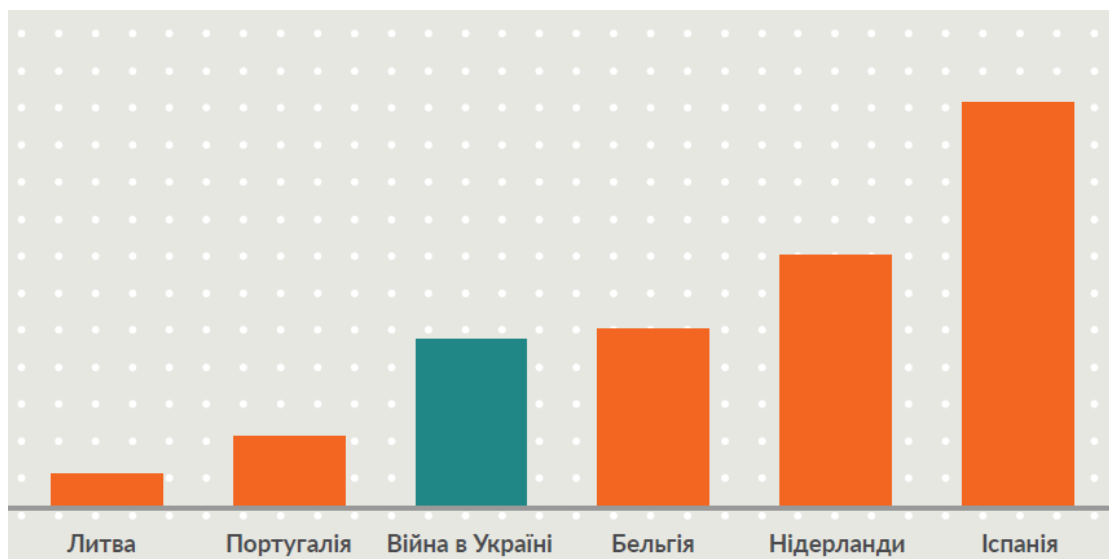

Рис. 2.6. Викиди внаслідок війни у порівнянні із викидами європейських країн [47]

Водночас широкомасштабна вирубка лісів по всій Україні та неконтрольовані лісові пожежі призвели до викиду в атмосферу величезної кількості вуглекислого газу, а збитки, завдані системам відновлюваної енергетики України, серйозно погіршили перспективи секвестрації викидів діоксиду вуглецю. На рис. 2.7 нами наведено основні джерела викидів вуглецю в атмосферу.

За перші чотири місяці війни по території України було випущено до 2800 високоточних ракет, багато з яких прийшлися на підконтрольну Україні територію: від столичного Києва і до території Львівської області (в 15 км від польського кордону). Навіть ліквідовані силами ПВО ракети завдають величезного збитку за рахунок токсичного палива та власне вибуху. Все це означає, що війна Росії в Україні в 2022 році свідомо або опосередковано вивільняє в навколишнє середовище всі можливі загрози: від вмісту очисних засобів, складів продукції до сировинних підприємств хімічної промисловості. Очевидно, що річ іде про неймовірно масштабне забруднення навколишнього середовища (повітря, ґрунту, поверхневих і ґрунтових вод, екосистем), не порівнянному з будь-якими подіями минулого. Більшість забруднень будуть стихійно продовжуватися довгий час.

Рис. 2.7. Викиди від бойових дій (млн тонн CO₂ екв.) [47]

Зрештою, міграція населення. 15 мільйонів українців змушені були залишити рідні місця, житло 3-4 мільйонів із них навряд чи підлягає відновленню, а інфраструктура міст пошкоджена настільки, що простіше збудувати нові міста, ніж відновлювати зруйновані. Тобто цілі міста перетворилися на купи будівельних відходів. Зміна демографічної ситуації неминуче вплине на питання охорони природи у багатьох благополучних регіонах. Також природа благополучних регіонів вже зараз страждає від компенсаторного збільшення орних площ, спричиненого тимчасовою втратою Україною 32% усіх полів, що потрапили на окуповані або заміновані землі.

Традиційно 99% міського населення України мали доступ до централізованої системи водопостачання, проте під час війни ситуація різко погіршилася (рис. 2.8). Історично 80% питної води України надходило до централізованої системи водопостачання переважно з поверхневих водойм,

пов'язаних із головною річкою країни – Дніпром (і лише 20% із місць глибокого залягання пластів води).

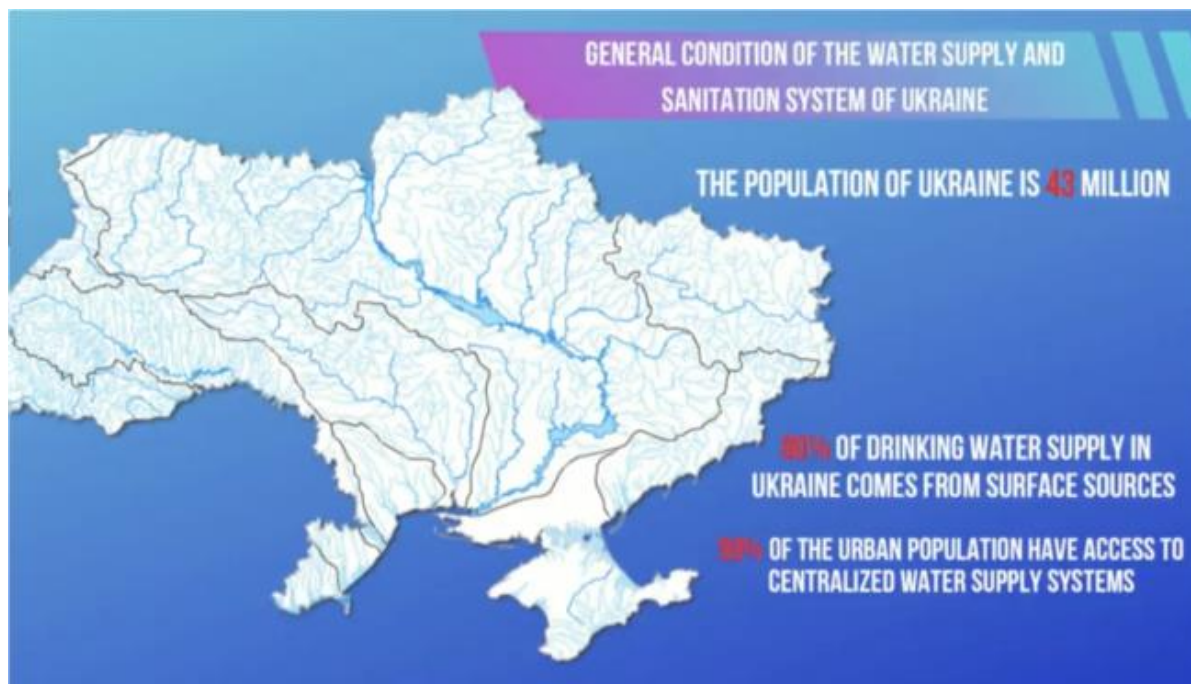

Рис. 2.8. Початкові умови водопостачання України [16]

В результаті у зоні бойових дій вже немає централізованого водопостачання, через його руйнування, а в тих місцях, які опинилися в безпеці та стали притулком для мільйонів біженців, навантаження на магістральний трубопровід збільшилося.

Рис. 2.9. Російські ракетні удари та шкода інфраструктурі України [16]

Приклади такого навмисного руйнування водопроводу агресором – у Миколаївському районі на півдні України, де близько мільйона українців залишилися без води, а також насосної станції у Чернігові, на півночі країни, знищення якої також паралізувало роботу величезної водопровідної розподільчої мережі (рис. 2.9).

Крім того, більшість водоканалів було створено з використанням ще радянських технологій та обладнання. Однак на момент військового конфлікту придбання запасних частин та комплектуючих для їх ремонту виявилось неможливим.

Чергова руйнація очисних споруд, і, як наслідок, неможливість очищати питну воду через обмежений доступ до хімікатів і реагентів, які в основному вироблялися підприємствами, розташованими в східній частині України, створило загрозу потрапляння відходів людської життєдіяльності в русла річок, що є джерелами для сусідніх регіонів.

Щодо руйнування Каховської ГЕС, через два дні після початку трагедії було підбито наступні попередні підсумки (рис. 2.10):

Рис. 2.10. Наслідки руйнування Каховської ГЕС для довкілля [41]

- Затоплення вигрібних ям, мереж каналізації, водовідведення та інших очисних споруд неминуче призведе до забруднення водної маси (проте це не найгірший сценарій).

- Враховуючи специфіку агропромислової території та несподіваний характер подій, затоплені склади та інші об'єкти зберігання хімічних засобів захисту рослин та добрив. Це вже погано, особливо щодо забруднення територій добривами. Оцінити збитки дуже складно.

- Затоплення та водна ерозія неминуче призведуть до вторинного забруднення водної маси зваженими речовинами, біогенними елементами (сполуки азоту та фосфору).

Крім того, на дні Каховської ГЕС могло бути багато небезпечних для здоров'я людей речовин, які внаслідок підриву греблі можуть становити значну небезпеку для людей на підтоплених територіях. Через потрапляння цих речовин до екосистеми Чорного моря буде значно більше шкоди, як то [41]:

- паливно-мастильні матеріали є токсичними для гідробіонтів та можуть утворювати плівку на поверхні води;
- забруднювачі каналізацій, сільськогосподарських підприємств тощо можуть вплинути на різні групи живих організмів – від планктону до китоподібних;
- важкі метали та інші забруднювачі, які накопичувалися на дні водосховища у поєднанні з літніми спекотними умовами, можуть спровокувати масовий розвиток мікроорганізмів та водоростей та вплинути на цвітіння води з усіма негативними наслідками цього явища;
- збільшення цвітіння та зменшення солоності вплине на зоопланктон, рибу та дельфінів. Загиблий фітопланктон опускатиметься на нижні шари моря і поглинати «велику кількість кисню», перетворюючи кисневі зони на сірководневі. Це впливатиме на мешканців морського придонку.

Через підрив греблі ГЕС під загрозою знищення можуть виявитися сотні видів живих організмів, з яких 71 вид тварин та 32 види рослин включені до Світового Червоного списку Міжнародного Союзу Охорони Природи

(МСОП), а також Європейського Червоного списку, Червоної книги України та Червоного списку Херсонщини.

Наслідки підриву греблі Каховського водосховища матимуть глобальні екологічні наслідки для Чорноморського регіону. Унікальну природну екосистему заплавної частини Дніпра від Нової Каховки до Дніпровсько-Бузького лиману, а це понад 80 тисяч гектарів природної території «Нижньодніпровський», фактично знищено.

Сьогодні ще рано говорити про те, яким саме буде довкілля України після звільнення всієї території держави від загарбників. Найбільш значні наслідки війни для природи пов'язані з тривалими соціальними, інституційними та економічними змінами, а не тактичними аспектами бойових дій.

Втім, пошкоджені території можуть залишитися в несподівано вигідному стані, коли на них не відбуватиметься жодна господарська діяльність, що дозволить відновитися природі. Адже природа має дуже великий потенціал відновлення. Ліси досить легко відновлюють пошкоджені екосистеми після пожеж, заплави річок покривають рослинністю піщані наміви після великої повені, а тварини стрімко заселяють ділянки, де їм не заважає людина. Найкращий приклад – зона відчуження Чорнобильської АЕС, яка ще 30 років тому була зайнята селами, полями та колгоспами, а тепер – найдикіша та незвідана територія в Європі.

У випадку з околицями зруйнованих населених пунктів або там, де з різних причин утруднене розмінування, після закінчення війни може настати справді вигідний для природи період без антропогенного тиску. Він стосуватиметься і прилеглих територій, які не були пошкоджені, але мають потенціал «донорів біорізноманіття» для зруйнованих місць. Знищені сьогодні заповідні території можуть стати зонами, на яких вимушено буде більше обмежень для перебування людей, ніж на будь-якій природоохоронній території.

2.3. Оцінка умов та факторів підвищення сталості туристичної діяльності в Україні

Індустрія подорожей більше не стоїть осторонь питання сталого розвитку. Результати щорічного дослідження сталого розвитку Booking.com показують, наскільки серйозно мандрівники ставляться до скорочення свого впливу на екологію та вибирають компанії, які допомагають їм подорожувати більш свідомо.

Важливість сталого розвитку невпинно зростає. У 2019 році дослідження показало, що більше половини (55%) мандрівників по всьому світу віддавали перевагу більш екологічним туристичним пропозиціям порівняно з попереднім роком. І хоча COVID-19 привніс свої корективи до планів мандрівників на 2020 рік, дані зі звіту Booking.com про сталий туризм за 2021 рік свідчать про те, що з виходом усього світу з карантину знову з'явився інтерес до сталого розвитку. В 2021 р. 49% людей стверджували, що пандемія спонукала їх внести зміни до свого повсякденного життя, при цьому головними пріоритетами в домашньому господарстві є переробка та скорочення харчових відходів [51].

В 2023 р. представники компанії опитали 33 228 респондентів із 35 країн та територій. Це дослідження стало найбільшим та показало, що інтерес до сталого туризму залишається високим серед мандрівників у всьому світі. Три чверті (74%) мандрівників вважають, що потрібно негайно почати застосовувати усвідомленіший підхід до подорожей, щоб зберегти планету для майбутніх поколінь. Більше того, 74% опитаних також хотіли б, щоб туристичні компанії пропонували більш відповідальні варіанти подорожей (порівняно з 66% у 2022 році) [51].

На запитання про те, чи хотіли б вони подорожувати більш усвідомлено цього року, 76% респондентів у всьому світі відповіли «так». Більше того, майже дві третини (65%) мандрівників заявили, що об'єкт розміщення був би

для них привабливішим, якби вони знали, що він має значок або сертифікат сталого розвитку.

Рис. 2.11. Тренди мандрівників, що формують екологічні подорожі в 2023 р. [51]

З рис. 2.11 бачимо, що 55% мандрівників використовують у відпустці багаторазові пляшки, щоб не купувати бутильовану воду, 67% прийняли свідоме рішення вимикати кондиціонер або опалення на час своєї відсутності у житлі, а 61% вирішили використовувати більш екологічні види транспорту в своїх майбутніх подорожах.

Пріоритети мандрівників змінюються. Головне, що слід зазначити за результатами даного опитування:

- 80% туристів у всьому світі вважають, що сталий туризм – це важливо.
- 59% заявили, що мають намір подорожувати більш свідомо, ніж рік тому.
- 65% вважають, що об'єкт розміщення був би для них більш привабливим, якби він мав значок або сертифікат сталого розвитку (рис. 2.10).

- 51% опитаних вважають, що на ринку недостатньо варіантів для усвідомлених подорожей.
- 46% були б раді порадам про те, як подорожувати більш свідомо.

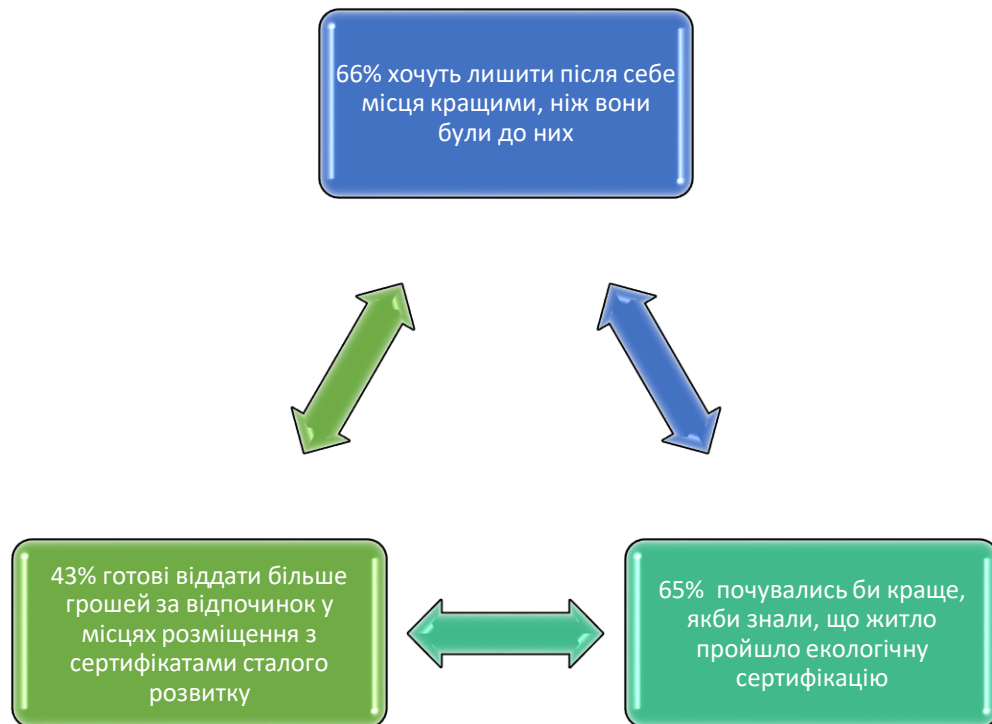

Рис. 2.12. Тренди мандрівників, що формують екологічні подорожі в 2023 р. [51]

При цьому туристи прагнуть поводитись більш усвідомлено не лише під час перебування в об'єкті. Вирушаючи на огляд визначних пам'яток, 43% респондентів планують піти пішки або скористатися велосипедом чи громадським транспортом (на 10% більше, ніж у 2022 році).

Задля оцінки умов та факторів підвищення сталості туристичної галузі України, звернемося також до найвпливовіших міжнародних рейтингів.

Один з ключових комплексних показників – це *Індекс людського розвитку* (Human Development Index), який вираховується з 2010 р. в ООН. Індекс акумулює дані за трьома основними напрямками, як показниками ефективності держави: тривалість життя, освіта і добробут (здоров'я), знання і дохід громадянина. Останні дані розрахованого Індексу є за ковідні 2021-2022 роки, в яких ще не зафіксовано наслідки війни. За цими даними Україна знаходилася на 77 місці серед 191 країн. В першу трійку входять такі країни

як Швейцарія, Норвегія та Ісландія. Випереджають нашу країну Естонія (31), Чехія (32), Польща (34), Литва (35), Латвія (39), Хорватія (40), Болгарія (68).

Таблиця 2.1

Індекс людського розвитку (Human Development Index), 2021-2022 рр.

Рейтинг по ІЛР	Країна	Значення
Країни з дуже високим рівнем людського розвитку		
1	Швейцарія	0,962
2	Норвегія	0,961
3	Ісландія	0,959
4	Гонконг, Китай	0,952
5	Австралія	0,951
6	Данія	0,948
7	Швеція	0,947
8	Ірландія	0,945
9	Німеччина	0,942
10	Нідерланди	0,941
Країни з високим рівнем людського розвитку		
67	Албанія	0,796
77	Україна	0,773
79	Китай	0,768

Складено автором за джерелом [39]

Наступний показник – *Індекс демократії*, який розраховує видання The Economist (рис. 2.13). Останній рейтинг вийшов у лютому 2023 р. Україна в ньому втратила одну позицію в порівнянні з минулим періодом і знаходиться на 87 місці. Політичний режим в нашій країні визначено як гібридний. Країни, що тримають першість в рейтингу з майже зразковими показниками: Норвегія, Нова Зеландія, Ісландія. Інші західні країни мають демократичний режим із невеликими. Країна-агресор показала найбільше падіння серед всіх країн рейтингу і визнана державою з авторитарним режимом – з 124 до 146 місця.

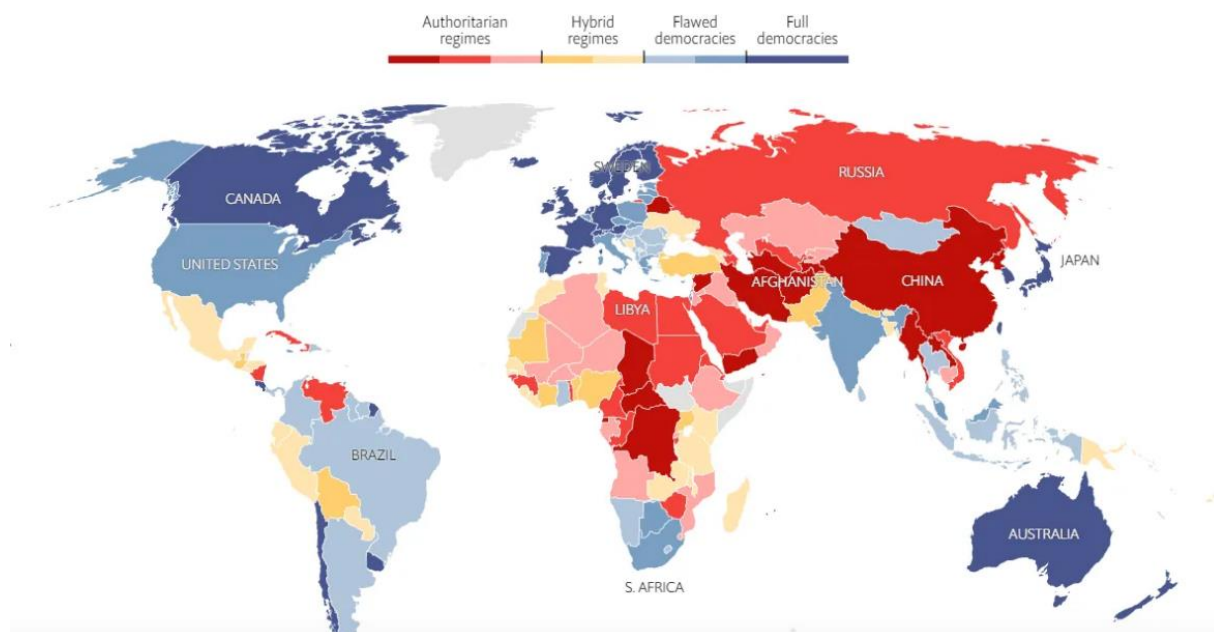

Рис. 2.13. Індекс демократії, 2023 р. [39]

Згідно з дослідженням, опублікованим на [Gamblino.com](https://www.gamblino.com), Швейцарія є найбезпечнішою країною в Європі з *Індексом безпеки* 45, за нею йдуть три Північні країни: Ісландія (47,4), Норвегія (47,9) та Данія (49,4). П'яте місце посідає Люксембург (50), за ним йдуть Фінляндія (51,2), Ірландія (51,5), Нідерланди (52) і Австрія (52,1). У той же час Швеція потрапила в першу десятку з показником 52,2.

З 39 перерахованих країн Бельгія займає значно нижче місце, на 25 місці з оцінкою 58,9, головним чином через відносно високу кількість серйозних нападів, випадків сексуального насильства та пограбувань. Дві останні країни в списку – Україна (75,1) і Росія (93,8).

Дослідження проаналізувало дев'ять показників, пов'язаних з безпекою в місцях призначення, включаючи кількість вбивств, нападів і загиблих на дорогах, ризик стихійних лих і глобальний індекс миру, повідомляє [SchengenVisaInfo.com](https://www.schengenvisa.info).

Індекс процвітання для 167 країн та територій світу розраховується щорічно британським The Legatum Institute. У загальному заліку в 2023 р. Україна посіла 74 місце, і це найкращий показник за всі роки участі в даному рейтингу (див. рис. 2.14). Порівняно з попереднім роком наша країна піднялася

на сім позицій. Найгірші показники очікувано маємо в субіндексі безпеки (дестабілізація безпеки людей через війну) та інвестиційного середовища (доступність інвестицій).

THE LEGATUM PROSPERITY INDEX™ Creating the Pathways from Poverty to Prosperity													
RANK	COUNTRY	🛡️	👤	🏛️	👥	🌱	💡	💰	📈	🏠	🌿	🎓	🌱
ADJUST PILLAR WEIGHTING ?		x1	x1	x1	x1	x1	x1	x1	x1	x1	x1	x1	x1
73	Vietnam	131	68	91	59	124	78	76	77	74	101	40	88
74	Ukraine	131	68	91	59	124	78	76	77	74	101	40	88
81	2022 Rankings	140	68	89	62	121	83	76	74	77	105	41	87
88	2021 Rankings	144	70	93	112	124	85	78	89	73	106	40	94
95	2020 Rankings	148	74	100	126	123	93	73	89	75	111	39	95
97	2019 Rankings	149	74	103	122	123	112	78	102	77	118	38	114
102	2018 Rankings	153	68	110	118	126	125	81	106	80	115	36	128
103	2017 Rankings	154	67	117	139	132	110	77	105	78	116	35	127
95	2016 Rankings	128	69	121	138	128	124	72	98	73	109	33	129
95	2015 Rankings	98	71	127	138	131	134	82	111	66	107	35	126
96	2014 Rankings	88	72	125	137	130	137	91	100	74	113	32	128
94	2013 Rankings	90	74	118	135	130	119	91	88	71	113	34	133
87	2012 Rankings	83	69	112	138	131	123	94	82	65	110	34	130
85	2011 Rankings	101	62	114	145	133	122	92	86	67	106	33	123
82	2010 Rankings	104	61	108	150	124	109	91	75	71	104	33	128
79	2009 Rankings	83	61	112	148	121	98	89	68	77	103	33	136
81	2008 Rankings	106	61	112	152	123	95	91	66	73	103	31	138
80	2007 Rankings	103	61	112	152	123	94	90	61	73	103	33	135

Рис. 2.14. Місце України в Індексі процвітання за період 2007-2023 рр. [39]

Найкраща складова показника – це соціальний капітал (інституційна довіра, міцність особистих та соціальних стосунків, соціальні норми, участь громадськості у державних справах). А вагоме покращення демонструється протягом останніх років у сфері підприємництва, що стосується дозвільної системи держави у відкритті бізнесу, конкуренції та розвитку.

Індекс екологічної ефективності (EPI – Environmental Performance Index) об'єднує дані з багатьох питань сталого розвитку в єдиний бал для кожної країни, а також надає більш дезагREGOVANU картину конкретних екологічних проблем. Кожна ітерація EPI містить найкращі доступні дані та розширює сферу застосування системи показників сталого розвитку, оскільки з'являються нові дослідження та ідеї.

Як найповніший глобальний аналіз навколишнього середовища з коли-небудь опублікованих, EPI 2022 використовує 40 показників ефективності, згрупованих у 11 категорій. Ці категорії проблем, у свою чергу, об'єднані в 3 цілі політики: здоров'я навколишнього середовища, життєздатність екосистеми та зміна клімату. Щоб зробити показники EPI широкодоступними, команда EPI перетворює необроблені дані про навколишнє середовище в індикатори, які розміщують 180 країн за шкалою 0–100 від найгіршої до найкращої. Результати рейтингу для нашої країни представлено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Індекс екологічної ефективності, 2022 р.

Рейтинг по EPI	Країна	Оцінка
1	Данія	77,9
2	Велика Британія	77,7
3	Фінляндія	76,5
4	Мальта	75,2
5	Швеція	72,7
6	Люксембург	72,3
7	Словенія	67,3
8	Австрія	66,5
9	Швейцарія	65,9
10	Ісландія	62,8
52	Україна	49,6
180	Індія	18,9

Складено автором за джерелом [39]

Зараз, коли у зв'язку з форс-мажорними обставинами туристична галузь стоїть на межі виживання і держава надає підтримку вітчизняним підприємствам туріндустрії, важливо не лише зберегти акцент на екологізації туризму, а й здійснити системне переналаштування всіх бізнес-процесів у цьому напрямку. Успішне та ефективне вирішення цього завдання має базуватися на знанні факторів, інструментів та механізмів, що стимулюють підприємства туріндустрії формувати продукти відповідального та сталого туризму.

Три основні причини, які можуть мотивувати туристичну індустрію бути «зеленою»:

- цілеспрямований вплив державної політики з використанням відповідних методів та інструментів адміністративного, технічного, економічного, бюджетного регулювання;
- економічна ефективність (короткострокова та перспективна) «зелених» туристичних технологій (порівняно з «коричневими»);
- зростання попиту на «зелений» туристичний продукт.

Останні два пункти відносяться до ринкового механізму попиту та пропозиції як фактору екологізації туріндустрії.

Сьогодні можна говорити про формування четвертої причини, що зумовлює рух у бік екологічності підприємств індустрії гостинності. Йдеться про екологічну стурбованість власників та вищого керівництва суб'єктів господарювання, тобто внутрішньої мотивації осіб, які приймають рішення. Зростання як попиту на «зелений» туристичний продукт, так і екологічної культури вищого керівництва обумовлений занепокоєністю суспільства питаннями виживання людства у зв'язку зі зростаючою можливістю планетарної екологічної катастрофи.

На екологізацію світогляду людства спрямовані зусилля ООН, що відкрила 5 червня 2021 р. «Десятиліття ООН з відновлення екосистем». Вирішувати поставлені завдання належить новому поколінню громадян Землі, названих «Поколінням Відновлення» (Generation Restoration), причому поняття «покоління» в цьому документі використовується для позначення людей, об'єднаних не фактом народження в одному хронологічному проміжку, а схожістю цілей та цінностей сталого розвитку у щоденній практиці життя [55]. Принципи «Покоління Відновлення»:

- жити в гармонії з природою: «хочу → знаю та вмію → роблю → покращую → радію та пропагую»;
- нести в природу мінімум шкоди та максимум користі;
- вивчати та відновлювати порушені екосистеми.

Загалом, можна зробити висновок, що туристи у всьому світі все більше уваги приділяють екологічності своєї подорожі у всіх аспектах її впливу на

довкілля, тому інвестиції в ініціативи, спрямовані на збереження та відновлення природи, є неминучими.

Вивчені нами аналітичні дослідження ставлення туристів (як у світі, так і в нашій країні) до питань взаємодії з природним середовищем під час подорожей та низка міжнародних рейтингів дозволяють зробити такі висновки:

1. У світі та в нашій країні спостерігається стійка тенденція зростання запиту на подорожі, дружні довкіллю, у тому числі у молодих споживачів (покоління Z), збільшення попиту на «зелений» турпродукт.

2. Пандемія, а потім і війна послужили поштовхом до підвищення усвідомленості значної частини населення, розуміння крихкості світу, змушує туристів більше замислюватися про наслідки подорожей як для себе, так і для навколишнього середовища, бути уважнішими і усвідомленими.

3. Туристи відчують брак доступної, корисної та достовірної інформації про можливості «зеленого» туризму, його дійсний внесок у справу збереження природного середовища та унікальних природних об'єктів, про способи підвищення екологічності своїх подорожей. Є запит на отримання подібної інформації від «зеленого» сектору туристичної індустрії.

4. Більшість туристів мають певне уявлення про те, яким має бути «зелений» засіб розміщення та очікують від туріндустрії відповідної пропозиції.

Таким чином, ринковий механізм, що стимулює виробників туристичних послуг ставати більш екологічними, задіяний.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Заходи екосистемного відновлення безпеки туристично- рекреаційного потенціалу України

На думку вчених, «зелений» курс розвитку світової економіки має орієнтуватися на виконання трьох основних завдань [15]:

- 1) сприяти пожвавленню світової економіки за збереження існуючих робочих місць та створення нових;
- 2) сприяти зменшенню обсягів шкідливих викидів в атмосферу та запобіганню руйнації екосистем шляхом впровадження екологічно чистих технологій;
- 3) забезпечувати процес сталого та всебічного економічного зростання, а також брати участь у викоріненні крайніх форм бідності.

Українські вчені наголошують, що формування сучасних принципів «зеленої економіки» є багатоаспектним та комплексним завданням в умовах ринкових трансформацій, звертають увагу на необхідність пошуку концепцій регіонального та адміністративно-територіального розвитку на засадах «sustainable development», що в контексті «зеленої» економіки передбачає розвиток «Екологічно сталої економіки» [22].

В основу розробки стратегії управління розвитком будь-якого регіону України має бути покладена політика екологічної безпеки, чинні норми та вимоги якої необхідно адаптувати відповідно до загальноєвропейських стандартів.

Відновлення територій України після закінчення конфлікту може завдати додаткових збитків екології. Комплексне будівництво безпосередньо пов'язане з інтенсивним використанням природних ресурсів: каменю, піску, деревини.

Вже зараз українська Рада спростила екологічні закони щодо подальшого відновлення країни. Тепер військові адміністрації мають повноваження дозволяти використовувати надра (крім нафти та газу) без оцінки впливу на довкілля.

Однак постконфліктний період може принести й нові можливості для посилення охорони навколишнього середовища. Наприклад, у національному парку Горонгоса в Мозамбіку, де в 1992 році закінчилася війна за незалежність, що тривала майже 20 років, з 2000-х років ведеться інтенсивний проект відновлення, який включає посилене патрулювання боротьби з браконьерством, розвиток індустрії туризму в дикій природі щодо поліпшення економічної та продовольчої безпеки у місцевих спільнотах. Це може бути актуальним і для заповідників України [36].

Науковці з Великої Британії наводять наступну інфографіку можливостей скоротити вплив на довкілля під час «зеленого» відновлення країни.

Рис. 3.1. Можливості скорочення «вуглецевого сліду» під час «зеленого» відновлення країни [47]

Основними інструментами «зеленої економіки» у сфері туризму України є:

- цільові програми розвитку туристичних регіонів країни;
- реформування структури регіонального туристично-рекреаційного комплексу;
- подолання депресивного стану національної економіки;
- створення соціальної та екологічної інфраструктури для розвитку туризму;
- залучення інвестицій у туристичну сферу;
- стабілізація регіональних економічних процесів;
- розвиток туристичної логістики;
- підтримка екологічної безпеки у туристичних регіонах.

На рис. 3.2 нами наведено принципову схему планування розвитку туристично-рекреаційного потенціалу України в повоєнний час з урахуванням перерахованих вище інструментів «зеленої економіки».

Напрямами та інструментами підвищення конкурентних переваг «зелених» підприємств індустрії гостинності мають стати:

1. Просвітництво – формування знань та розуміння у туристів про негативний вплив «коричневих» технологій надання туристичних послуг та про можливі способи та умови його мінімізації/нівелювання як з боку мандрівника, так і з боку суб'єктів туріндустрії. Але слід уникати маніпулювання екологічної відповідальністю («екошеймінгу»).

2. Підтвердження дійсної екологічності послуг туристичного підприємства (насамперед засобів розміщення), як відповідь на недовіру споживачів до інформації виробників, що з'являється, в результаті досить поширеного «грінвошингу» (або «зеленого камуфляжу») – ситуації, коли бізнес робить заяви про екологічну чистоту продуктів або послуг, які перебільшені, вводять в оману або просто неправдиві. Традиційними інструментами вирішення цього завдання є стандартизація, сертифікація та засноване на них еко-маркування.

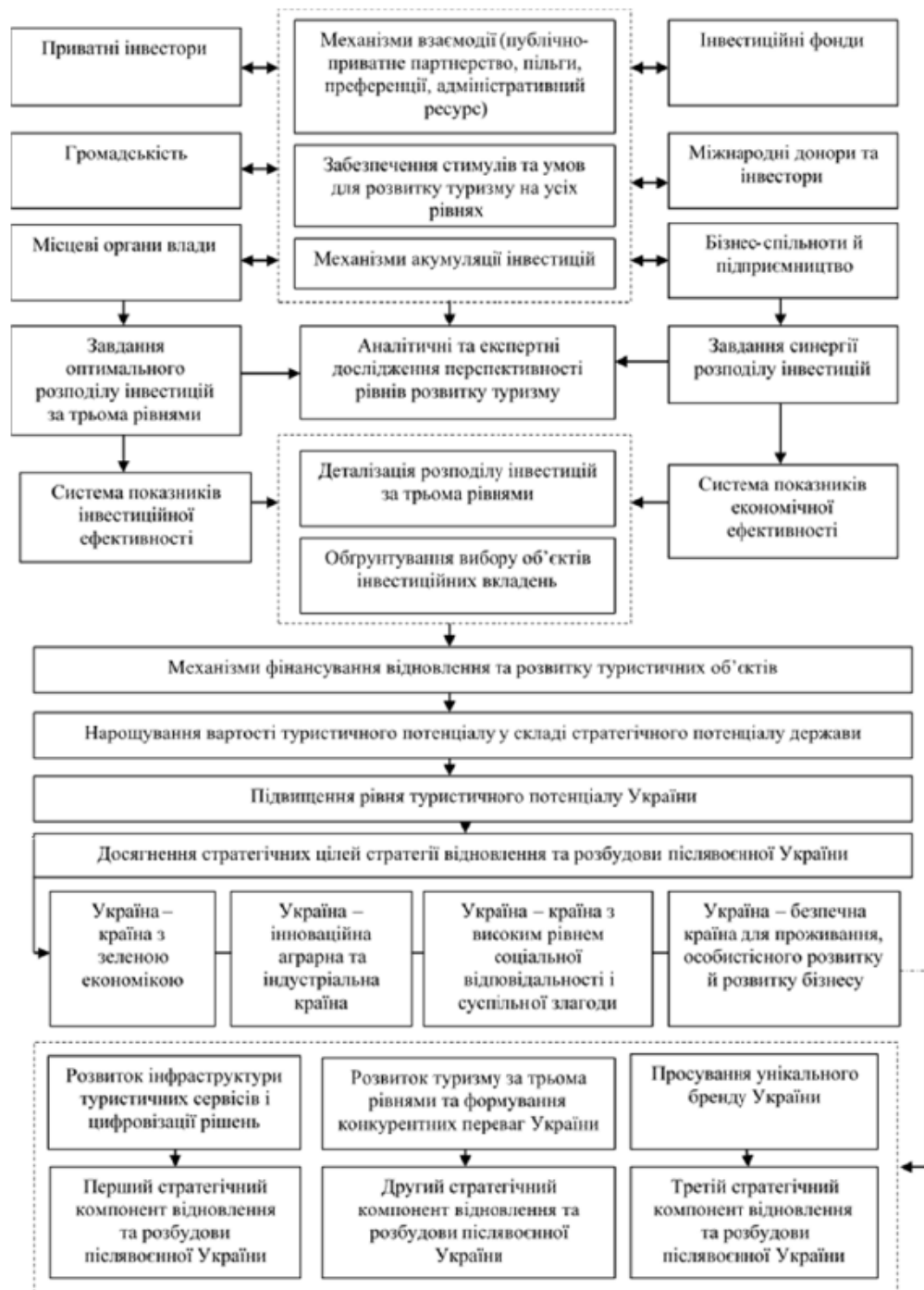

Рис. 3.2. Схема планування розвитку туристично-рекреаційного потенціалу України в повоєнний час

3. Ефективне інформування про екологічність турпродукту. Бути «зеленим» – отже, діяти задля досягнення Цілей у сфері сталого розвитку (ЦУР). Щодо природного середовища туріндустрія надає прямий чи опосередкований вплив на прогрес у досягненні наступних глобальних цілей:

1) забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів та санітарії для всіх;

- 2) забезпечення доступу до недорогих, надійних, сталих та сучасних джерел енергії для всіх;
- 3) забезпечення раціональних моделей споживання та виробництва;
- 4) вживання термінових заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками;
- 5) збереження та раціональне використання океанів, морів та морських ресурсів на користь сталого розвитку;
- 6) захист, відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне управління лісами, боротьба з опустелюванням, припинення та звернення назад процесу деградації земель та припинення процесу втрати біологічної різноманітності.

Цілі, наведені під номерами з 1 по 3, як ми бачимо, повністю збігаються з уявленнями туристів про «зелений» засіб розміщення, тому на їхньому досягненні слід сконцентрувати першочергові зусилля тим об'єктам, які прагнуть підвищення своєї сталості – і екологічної, і економічної. Останні три з перерахованих цілей набувають сьогодні особливої актуальності в умовах війни на території України.

3.2. Програмна модель сталого розвитку туристичної діяльності в Україні

Складність у розумінні сталого туризму обумовлена різноманітністю термінів «сталість» та «туризм». Всесвітня туристична організація під сталим туризмом розуміє «такий напрямок розвитку туризму, який дозволяє задовольняти потреби туристів зараз, враховуючи інтереси регіону, що приймає, і що дозволяє зберегти цю можливість у майбутньому». У цьому визначенні поняття «сталий туризм» розглядається з погляду слабкого сталого розвитку (неокласичного підходу), оскільки фраза «задовольняти потреби» дорівнює фразі «зберігати рівень життя». При цьому останнє може бути досягнуто необов'язково завдяки забезпеченості природними ресурсами.

В цьому випадку екологічний туризм може розглядатися як вид сталого туризму, оскільки забезпечує реалізацію принципів сталості. Але в той же час він не здатний зберегти в первозданному вигляді природні території, що особливо охороняються (ООПТ), використовувані як об'єкти екологічного туризму, оскільки на них буде надаватись вплив, і вони вже будуть розвиватися з урахуванням цього впливу. Для одних ООПТ це є прийнятним, а для інших ні. Також згідно з цим підходом розвиток сучасних інформаційних технологій, а саме поява та розвиток віртуальних турів, здатний компенсувати людству нестачу в якісних природних ресурсах.

Інший підхід розглядає поняття сталого туризму з погляду сильної сталості (екологічний підхід), в основу визначення закладається прагнення задовольнити вимоги людства, зумовлені наявними природними ресурсами, тобто керувати туристичними проєктами так, щоб наступним поколінням після нас все залишилося в тому ж вигляді. В цьому випадку йдеться про використання з метою туризму створених і окультурених природних просторів, які підтримуються у стані рівноваги.

Відповідно, залежно від підходу виділяють різні чинники, що забезпечують сталість туризму.

З погляду слабого сталого розвитку (неокласичного підходу) виділяють такі аспекти:

- врахування факторів, що дозволяють зберігати рівень життя як місцевого населення, так і туристів;
- повагу до своєрідних соціально-культурних особливостей приймаючої території;
- врахування факторів, які забезпечують туристичну привабливість території;
- пошук заміни природних ресурсів, здатних забезпечити відновлення здоров'я людини.

З точки зору сильної сталості (екологічний підхід) крім перерахованих вище факторів виділяють такі, як:

- забезпечення збереження ендемічних і червонокнижних видів рослин і тварин і місць їх проживання та природних територій у первозданному вигляді (заповідників) для виходу на новий рівень життя населення;
- розробка та впровадження інновацій, що дозволяють реалізовувати принципи сталості у всіх сферах та зберігати в рівноважному стані навколишнє природне середовище;
- стабільне функціонування та самовдосконалення туристичної та природної систем.

В наш час існує багато різноманітних моделей розвитку сталого туризму, але в них не повною мірою відображено фактори та індикатори, що забезпечують сталість туризму. Особливий інтерес представляє дослідження Р.Г. Росарді, С.Д.В. Праджанті, Х.Т. Атмаджа, Джухаді, що запропонували модель сталого туризму в агротуризмі чайної плантації Пагіларан, яка включає соціальні, економічні, екологічні, культурні та освітні аспекти [52].

При розробці моделі сталого розвитку туризму нами враховувалися як сталість екологічної, економічної, культурної та соціальної сфер, але й проводилося ранжування чинників сталого розвитку залежно від рівня сталості (рис. 3.3).

При розгляді регіонів у післявоєнний час у моделі сталого туризму вже на етапі слабкої сталості повинен робитися акцент на наступних моментах:

- розрахунок оптимального рекреаційного навантаження на різні типи природних комплексів;
- визначення стадії деградації природних комплексів та розробка заходів щодо відновлення природних комплексів;
- рекультивація відвалів та реновація промислових просторів для створення на них окультурених рекреаційних та туристичних територій з урахуванням інноваційних трендів;
- використання екологічних технологій у промисловості, сільському господарстві, будівництві;

- створення еколого-рекреаційного каркасу, а також зміна у співвідношенні виробничої, селітебної та рекреаційної (1:2:3) територій у бік збільшення частки останніх (1:2:5);
- відновлення здоров'я населення та підвищення його тривалості життя.

Також необхідно визначити, які види сталого туризму розвивати на території залежно від збереження природних комплексів та стану окультурених природних просторів. Для цього необхідно провести аналіз мережі ООПТ та територій, перспективних для включення до категорії ООПТ.

Рис. 3.3. Модель сталого розвитку туризму залежно від рівня сталості.

Складено автором

Запропонована модель враховує важливий аспект – після війни доведеться забезпечувати різний рівень сталості для окремих регіонів України. В своїй роботі розуміємо, що слабка сталість характерна насамперед для

Сходу та Півдня нашої країни, які найбільш сильно постраждали від воєнних дій.

Для розвитку сталого туризму на етапі слабкої сталості необхідні постійні інвестиції в якість туризму. Ці заходи дозволять підвищити добробут місцевих жителів. А зміна податкових ставок залежно від ситуації в економіці дозволить на оптимальній швидкості досягти сталого стану.

Модель передбачає комплексний та кластерний підходи, приватно-державне та соціальне партнерство. Відповідно до запропонованої моделі відбувається обмін інформацією, вибудовування комунікації між учасниками, потім досягається гармонія між потребами, можливостями та ресурсами, що забезпечує стратегічний розвиток туристичного сектора, взаємопов'язаного з іншими секторами діяльності та координуючого їх.

Проекти державно-приватного партнерства у сфері туризму можуть бути реалізовані за такими напрямками:

- інфраструктура (покращення якості доріг, розвиток транспортної інфраструктури та базових послуг, створення стимулу для використання різних видів транспорту, поліпшення якості забезпечуючої інфраструктури (водопостачання, водовідведення, електропостачання), покращення системи охорони здоров'я та санітарії, підвищення рівня безпеки);

- продукт (покращення продукції, створення нових продуктів, впровадження стандартів якості, захист споживачів, сталий розвиток, вдосконалення пропозицій щодо огляду пам'яток, внесок у економічний добробут місцевого співтовариства, примноження та збереження ресурсів);

- людські ресурси (впровадження стандартів якості та обслуговування, підвищення кваліфікації та рівня продуктивності праці, запровадження нових освітніх програм);

- маркетинг та продажі (присутність фірми на ринку послуг, підвищення ефективності маркетингових заходів, об'єднання маркетингових кампаній, більший діапазон охоплення ринку, колективна участь у виставках, доступ на нові ринки).

Бачимо з рис. 3.4, що туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт є пріоритетним напрямком державно-приватного партнерства в Одеській та Кропивницькій областях станом на початок 2023 р.

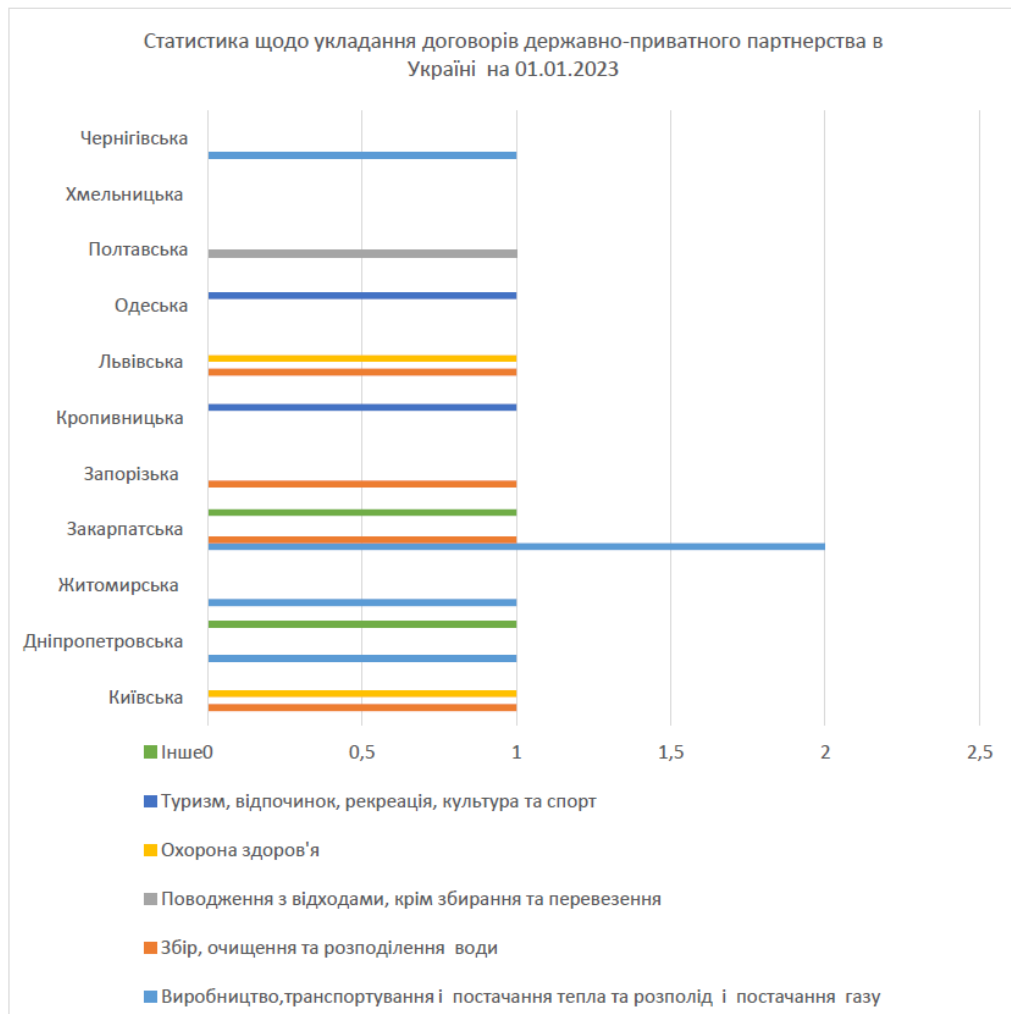

Рис. 3.4. Статистичні дані щодо укладання договорів державно-приватного партнерства в Україні станом на 01.01.2023 [21]

Уточнюючи це уявлення, ми розуміємо сталий туризм як модель коеволюційного розвитку, в якій туризм робить акцент на довгостроково скоординованому розвитку туристичної діяльності з суспільством, економікою та бізнесом як її ринковими формами, ресурсами та навколишнім середовищем. Це зумовило необхідність звертати увагу на ключову роль місцевого населення, бізнесу та туристів як основні компоненти реалізації концепції сталого туризму.

На наш погляд, сталий розвиток туризму має:

- плануватися та керуватися з метою захисту природного середовища для майбутніх поколінь;
- плануватись інтегрально з іншими секторами економіки для досягнення необхідної рентабельності;
- оцінюватися на постійній основі (моніторинг) для отримання оцінки впливів на рівень життя та природне середовище.

З цією метою, на наш погляд, необхідна управлінська структура, яка є досить всеохопною та гнучкою, щоб охопити різні компоненти туризму, такі як: туристичні дестинації, туроператори, готельні та транспортні постачальники, а також пам'ятки, з одного боку (пропозиція), та споживачі у найширшому розумінні, включаючи державу та бізнес, з іншого боку (попит). Така структура повинна також сприяти кооперуванню та партнерству на основі найтіснішої співпраці між взаємопов'язаними компонентами туризму та суспільства; крім того, вона є гарантом, що зусилля щодо забезпечення сталого розвитку є послідовними, а не фрагментованими. Отже, для досягнення сталішої форми туризму необхідна цілісна перспектива, яка дозволяє нам розглядати всі сектори та ресурси, від яких залежить туризм.

ВИСНОВКИ

У ході вивчення особливостей розвитку індустрії гостинності виявлено фактори та умови, що мотивують формування продуктів відповідального та сталого туризму:

1. В останні роки формується нова (на додаток до трьох, сформульованих раніше) причина, що зумовлює рух у бік екологічності підприємств індустрії гостинності, а саме – високий рівень пріоритету цінності природи в системі особистісних переваг вищого керівництва та власників суб'єктів господарювання, тобто внутрішньої осіб, які приймають рішення. З погляду поведінкової економіки, в цьому випадку раціональна поведінка учасників ринку обмежена, чи відхиляється від стандартної (неокласичної) моделі раціонального вибору включенням до правил прийняття рішень інтересів природного довкілля.

2. Зростання стурбованості суспільства питаннями екологічної безпеки сучасного та майбутніх поколінь, а також загострення проблеми надтуризму, що наочно показали залежність успішності та самого існування туристичної діяльності від стану природного середовища дестинації, стали основою того, що флагманом екологізації туристичної індустрії стають великі готельні мережі, що діють відповідно до корпоративної політики зі сталого туризму.

3. Експертні думки та рекомендації у сфері сталого розвитку, що формуються науковим та професійним співтовариствами, міжнародними організаціями, допомагають менеджменту туристичних підприємств зрозуміти, усвідомити значущість та вибрати актуальні напрямки та значущі сфери докладання зусиль у питаннях екологізації діяльності.

Найбільш мотивуючим, актуальним та комплексним інструментом цілепокладання як елемента планування є перелік цілей у сфері сталого розвитку, розроблених ООН.

4. Основними інструментами «зеленої економіки» у сфері туризму України є: реформування структури регіонального туристично-рекреаційного

комплексу; подолання депресивного стану національної економіки; створення соціальної та екологічної інфраструктури для розвитку туризму; залучення інвестицій у туристичну сферу; стабілізація регіональних економічних процесів; розвиток туристичної логістики; підтримка екологічної безпеки у туристичних регіонах.

5. Напрямами та інструментами підвищення конкурентних переваг «зелених» підприємств індустрії гостинності мають стати:

- Просвітництво – формування знань та розуміння у туристів про негативний вплив «коричневих» технологій надання туристичних послуг та про можливі способи та умови його мінімізації/нівелювання як з боку мандрівника, так і з боку суб'єктів туріндустрії.
- Підтвердження дійсної екологічності послуг туристичного підприємства (насамперед засобів розміщення), як відповідь на недовіру споживачів до інформації виробників. Традиційними інструментами вирішення цього завдання є стандартизація, сертифікація та засноване на них еко-маркування.

6. В роботі запропоновано формування моделі сталого розвитку туризму, яка акцентує увагу на сталості екологічної, економічної, культурної та соціальної сфер з урахуванням ранжування чинників сталого розвитку залежно від рівня сталості. Запропонована модель враховує важливий аспект – після війни доведеться забезпечувати різний рівень сталості для окремих регіонів України.

Так, для розвитку сталого туризму на етапі слабкої сталості необхідні постійні інвестиції в якість туризму. Ці заходи дозволять підвищити добробут місцевих жителів. А зміна податкових ставок залежно від ситуації в економіці дозволить на оптимальній швидкості досягти сталого стану.

СПИСОК ВИКОРСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Артюх К. Відпочинок на генераторах: як влаштований туризм в Україні взимку 2022–2023. Укрінформ. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3634086-vidpocinok-na-generatorah-ak-vlastovaniy-turizm-v-ukraini-vzimku-20222023.htm>
2. Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. Наукові перспективи. 2022. № 5(23). С. 168–180.
3. Бордун О., Шевчук В., Монастирський В., та ін. Втрати та напрями порятунку туристичного бізнесу України в умовах війни. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2022. Випуск 62. С. 178–196.
4. Важинський С.Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. Суми: Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
5. Вікенди для перезавантаження. Як змінилася специфіка відпочинку туристів в Україні через війну. Твоє місто. 2022. URL: https://tvoemisto.tv/news/yak_zminylasya_spetsyfika_vidpochynku_vnutrisnih_turystiv_v_ukraini_cherez_viynu_135095.html
6. Внутрішній туризм зростає в Україні попри бойові дії. Укрінформ. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3619754-vnutrisnij-turizm-v-ukraini-zrostaє-popri-bojovi-dii.html>
7. Гапоненко Г. І., Євтушенко О. В., Шамара І. М. Проблеми та перспективи екологізації туризму в Україні. *Проблеми економіки*. 2021. №1. С. 4–10. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-1-4-10>
8. Гапоненко Г. І., Євтушенко О. В., Шамара І. М. Пріоритетні напрями забезпечення сталого розвитку туризму України в умовах пандемії. *Бізнес Інформ*. 2021. № 5. С. 227-235. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-5-140-150>

9. Гапоненко Г. І., Василенко А. В., Шамара І.М. Перспективи організації Зелених шляхів в Україні як пріоритетний напрямок розвитку ринку внутрішнього туризму. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм.* 2021. № 13. С. 231-240. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2020-13-22>
10. Гапоненко Г. І., Євтушенко О. В., Шамара І. М., Василенко В. Ю. Цифровізація як нова парадигма управління розвитком туризму України в післявоєнний період. *Бізнес Інформ.* 2022. № 10. С. 114-125. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-10-114-125>
11. Державне агентство автомобільних доріг України. URL: <http://ukravtodor.gov.ua>
12. Державне агентство водних об'єктів України. URL: <https://www.davr.gov.ua>
13. Державний реєстр національного культурного надбання. URL: <https://data.gov.ua/dataset/014aba3a-63ed-4edf-b6b1-b26f1ad29953>
14. Екологічний рейтинг областей України. URL: <https://focus.ua/uk/ratings/504721-ekologicheskij-reyting-oblastey-ukrainy-2021>
15. Європейський «Зелений курс». Представництво України при Європейському Союзі. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klimat-yeuropejska-zelena-ugoda>
16. Загальні втрати економіки, понесені в ході війни. Київська школа економіки. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://surl.li/gnuhs>
17. Зарубіна А., Сіра Е., Демчук Л. Особливості туризму в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство.* 2022. № 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>
18. Звіт про стратегічну екологічну оцінку стратегії розвитку Харківської області на 2021-2027 роки і плану заходів на 2021-2023 роки з реалізації

- стратегії розвитку Харківської області на 2021-2027 роки.
URL:<https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1021/102038/files/Звіт%20CEO%20Харківська%20область.pdf>
- 19.Зейд А. Кассуха Постконфліктні туристичні ландшафти: між спадщиною конфлікту та гібридизацією туристичної діяльності. Open edition journals. 2019. DOI: <https://doi.org/10.4000/viatourism.3984>
 - 20.Кириченко С. Подорожі та війна: якою буде туріндустрія після перемоги. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/21/689436/>
 - 21.Міністерство інфраструктури України. Євроінтеграція. URL: <https://mtu.gov.ua/timeline/Evrointegraciya.html>
 - 22.Національна парадигма сталого розвитку України / За ред. проф., академіка НАН України, д. т. н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. 72 с.
 - 23.Носирев О., Деділова Т., Токар І. Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України. Соціально-економічні проблеми і держава. 2022. Вип. 1(26). С. 55–68. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22nooveu.pdf>
 - 24.Офіційний сайт Національної туристичної організації України. URL: <https://www.ntoukraine.org/>
 - 25.Офіційний сайт Державного агентства розвитку туризму України. URL: <https://www.tourism.gov.ua/>
 - 26.Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
 - 27.Паньків Н. Є. Характеристика потенціалу екотуризму України в умовах війни. Креативний простір в Україні та світі: кол. моногр. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2022. С. 154–162.
 - 28.Парфіненко А. Ю. Міжнародний туризм в Україні: геополітичні аспекти глобального явища. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2015. Вип. 126 (частина І). С. 12-23.

- 29.Плотнікова М. Ф., Якобчук В. П., Ходаківський Є. І., Войтенко А. Б., Колеснікова М. С. Державна політика реалізації туристичного потенціалу України. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 3. С. 102–112.
- 30.Подорожі під час війни: де дозволено відпочивати і як безпечно організувати мандрівку. Кременчуцька газета. 2022. URL: <https://kg.ua/news/podorozhi-pid-chas-viyni-de-dozvoleno-vidpochivati-i-yak-bezpechno-organizuvati-mandrivku>
- 31.Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>
- 32.Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.17 р. № 168. *Офіційний вісник України*. 2017. № 26. С. 86.
- 33.Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#n11>
- 34.Про туризм: Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР. Ліга 360. 1995. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z950324?an=475921>
- 35.Роїк О. Р., Недзвецька О. В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : економічні науки*. 2022. Випуск 46. С. 11–15.
- 36.Романова А. А. Управління розвитком туристичної сфери в умовах збройних конфліктів. *Modern Economics*. 2018. № 9. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V9\(2018\)-12](https://doi.org/10.31521/modecon.V9(2018)-12)
- 37.Сак Т., Більо І., Ткачук Ю. Еколого-економічні наслідки російсько-української війни. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-6>
- 38.Тарасовський Ю. Куди і як подорожували українці під час війни. Join UP! показав результати й тенденції 2022 року. *Forbes*. 2022. URL: <https://forbes.ua/news/kudi-i-yak-podorozhuvali-ukraintsi-pid-chas-viyni-join-up-pokazav-rezultati-y-tendentsii-2022-roku-09022023-11629>

39. Україна у світових рейтингах-2023: що змінилось під час війни. URL:
<https://weukraine.tv/ukrayina-u-svitovyh-rejtyngah-2023-shho-zminylos-pid-chas-vijny/>
40. Час кризи та виходу на нові ринки. Join up. 2023. URL:
<https://joinup.ua/uk/news/chas-krizi-ta-vihodu-na-novi-rinki-zvit-2022-roku/>
41. Чим може обернутися катастрофа на Каховській ГЕС для екології та сільського господарства. URL:
https://www.slovoidilo.ua/2023/06/13/infografika/suspilstvo/chym-mozhe-obernutysya-katastrofa-kaxovskij-hes-ekolohiyi-ta-silskoho-hospodarstva#google_vignette
42. Як війна змінить мандрівки Україною після перемоги над ворогом. URL:
<https://www.rbc.ua/ukr/travel/novaya-stranitsa-voyna-izmenit-puteshestviya-1649942226.html>
43. Bello F. Enhancing community participation in tourism planning associated with protected areas in developing countries: Lessons from Malawi. *Tourism and Hospitality Research*. 2016. p. 23 –32.
44. Destek, M.A., Aydın, S. An empirical note on tourism and sustainable development nexus. *Environmental Science and Pollution Research*, 29 (23), 2022, pp. 34515-34527.
45. Emilio C. Collaborative Processes and Collective Impact in Tourist Rural Villages-Insights from a Comparative Analysis between Argentinian and Italian Cases. *Sustainability*. 2019. № 11. p. 432.
46. Gil, M.M.B., Cuba, C.K.R., Peralta, E.C.O. Urban planning and tourism: a legal look at sustainable development in Peru. *Revista de Filosofia (Venezuela)*, 39(Especial), 2022, pp. 714-727.
47. Infrastructure Carbon Review. URL:
<https://www.gov.uk/government/publications/infrastructure-carbon-review>
48. Kharroubi M. Tourism Marketing as a tool toward and Sustainable development. *Knowledge of Aggregates Magazine*. 2018. № 6. p. 23-32.

- 49.Khan, M.R., Khan, H.U.R., Lim, C.K., Tan, K.L., Ahmed, M.F. Sustainable tourism policy, destination management and sustainable tourism development: A moderated-mediation model. *Sustainability (Switzerland)*, 13(21), 2021, p. 12156.
- 50.Market Analysis Report. Grand view research. 2022. URL: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/domestic-tourism-market-report>
- 51.New research reveals the trends driving sustainable travel in 2023. URL: <https://partner.booking.com/en-gb/click-magazine/trends-insights/new-research-reveals-trends-driving-sustainable-travel-2023>
- 52.Rosardi, R.G., Prajanti, S.D.W., Atmaja, H.T., Juhadi Sustainable tourism model in pagilaran tea plantation agrotourism, in Indonesia. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 16(5), 2021, pp. 981-990.
- 53.SaveOnEnergy. URL: <https://www.saveonenergy.com/>
- 54.Schubert, S.F., Schamel, G. Sustainable tourism development: A dynamic model incorporating resident spillovers. *Tourism Economics*, 27(7), 2021, pp. 1561-1587.
- 55.Seamless sustainability – closing the gap between intention and action. 2021. URL: <https://partner.booking.com/en-gb/click-magazine/trends-insights/seamless-sustainability—closing-gap-between-intention-and-action>
- 56.Switzerland Ranked as the Safest European Destination. February 28, 2023. URL: <https://www.schengenvisainfo.com/news/switzerland-ranked-as-the-safest-european-destination/>
- 57.Transnational corporations in the global world economic environment. URL: <https://ac.elscdn.com/S187704281631120X/1>.
- 58.Travelife Sustainability System Criterie. URL: <http://www.travelifecollection.com>
- 59.United Nations World Tourism Organization (UNWTO) : official website. URL: <http://www2.unwto.org/>

- 60.UNEP (Програма ООН з навколишнього середовища). URL: <https://www.unenvironment.org/ru>
- 61.World travel and tourism council (WTTC). URL: <https://www.wttc.org/>
- 62.World Tourism Barometer. URL: <https://www.unwto.org/publication/unwtoworldtourism-barometer-and-statistical-annex-may2019>
- 63.Xavier Fonta, Scott Mc Cabe. Sustainability and marketing in tourism: its contexts, paradoxes, approaches, challenges and potential. *Journal of Sustainable Tourism*. 2017. № 25. p. 869–883.

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу
Кафедра туристичного бізнесу та країнознавства

ВІДГУК НАУКОВОГО КЕРІВНИКА

на кваліфікаційну роботу магістра Лістратенка Дениса Андрійовича на тему
«Екологізація туристичної діяльності як фактор сталого розвитку регіонів
України» зі спеціальності 242 – «Туризм»

Зміст роботи Лістратенка Дениса Андрійовича є актуальним, оскільки питання взаємодії туризму і навколишнього середовища тісно пов'язані з проблемою сталого розвитку регіону. Згідно з концепцією ООН, однією з головних умов сталого розвитку є саме перехід до зеленої економіки, в тому числі і у сфері послуг.

Перший розділ дипломної роботи присвячений теоретичному дослідженню сутності управління туристичною галуззю в умовах переходу до зеленої економіки та вивченню методичних підходів до формування моделі «зеленого» розвитку туристичної галузі. В другому розділі здобувачем вищої освіти докладно розглянуто тенденції та особливості розвитку туристичної галузі України і проблеми її функціонування в умовах переходу до концепції сталого розвитку. Зокрема відмічено, що озеленення туристичної галузі можна розглядати як один з елементів потенціалу туристичної дестинації.

В своєму дослідженні Денис Андрійович зазначає, що зараз, коли у зв'язку з форс-мажорними обставинами туристична галузь стоїть на межі виживання і держава надає підтримку вітчизняним підприємствам туріндустрії, важливо не лише зберегти акцент на екологізації туризму, а й здійснити системне переналаштування всіх бізнес-процесів у цьому напрямку. Саме тому в роботі запропоновано модель сталого розвитку туризму в регіонах, яка передбачає комплексний та кластерний підходи, приватно-державне та соціальне партнерство.

Робота носить структурно завершений характер. У процесі її написання студент проявив працьовитість, високу організованість і вміння чітко викладати думки. Тема та основні питання розкриті відповідно до поставлених завдань.

Кваліфікаційна робота магістра Лістратенка Д.А. виконувалася відповідно до плану та встановленого графіку. Зміст та оформлення роботи відповідає висунутим вимогам, що дозволяє рекомендувати її до захисту в Державній екзаменаційній комісії.

Науковий керівник
к.е.н., доцент, доцент
кафедри туристичного
бізнесу та країнознавства
Харківського національного
університету
імені В.Н. Каразіна

Ганна ГАПОНЕНКО

Державній екзаменаційній комісії із
захисту магістерських робіт студентів
спеціальності 242 «Туризм»

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу магістра 6 курсу групи УТ-61 факультету
міжнародних економічних відносин і туристичного бізнесу Харківського
національного університету імені В. Н. Каразіна спеціальності 242 «Туризм»
Лістратенка Дениса Андрійовича «Екологізація туристичної діяльності як
фактор сталого розвитку регіонів України»

У дипломній роботі Лістратенка Дениса Андрійовича показано, що розвиток туристичної індустрії є важливим фактором стабільного й динамічного збільшення надходжень до держбюджету, а також імпульсом для розвитку економіки в цілому. Магістерську роботу відрізняє глибокий аналіз, в процесі якого автор намагався виділити ті базові компоненти, що формують основи сталості туристичного ринку нашої країни. Вдало, на мою думку, проведено аналіз проблем розвитку сталого туризму під час повномасштабного вторгнення в нашу країну.

На мою думку автору в повній мірі вдалося вирішити поставлену мету свого дослідження. При розробці моделі сталого розвитку туризму в регіонах було враховано не тільки сталість екологічної, економічної, культурної та соціальної сфер. Запропонована модель враховує важливий аспект – після війни доведеться забезпечувати різний рівень сталості для окремих регіонів України. В своїй роботі Денис Андрійович зазначає, що слабка сталість характерна насамперед для Сходу та Півдня нашої країни, які найбільш сильно постраждали від воєнних дій.

У висновку автор дослідження підсумовує, що для розвитку сталого туризму на етапі слабкої сталості необхідні постійні інвестиції в якість туризму. Ці заходи дозволять підвищити добробут місцевих жителів. А зміна

податкових ставок залежно від ситуації в економіці дозволить на оптимальній швидкості досягти сталого стану.

Вважаю, що дипломна робота магістра Лістратенко Д. А. може бути допущена до захисту в Державній екзаменаційній комісії, оскільки вона відповідає всім вимогам, що пред'являються до таких робіт та заслуговує високої оцінки.

Рецензент

докт. екон. наук, доцент,
професор кафедри управління та
адміністрування Навчально-
наукового інституту «Каразінська
школа бізнесу»

Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Вікторія ТРЕТЯК